

ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈУ
РАДНИЧКОГ ПОКРЕТА СРБИЈЕ

Редакциони одбор
издања Института

Др АНДРИЈА РАДЕНИЋ
Др МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ
Др ЈОВАН ДУБОВАЦ
РАФАЈЛО ЈЕШИЋ
Др ВЕНЦЕСЛАВ ГЛИШИЋ

Рецензенти

Др ЈОВАН ДУБОВАЦ
Др АНДРИЈА РАДЕНИЋ

Уредник
ДУШАН ПАПАДОПОЛОС

ДИМИТРИЈЕ ТУЦОВИЋ

САБРАНА ДЕЛА

Књига прва

Приређили

Др СЕРГИЈЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ
МИЛЕНКО ТОПАЛОВИЋ
Мр ЖАРКО ЈОВАНОВИЋ
СЕЛМА БРАВО

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ „РАД“
БЕОГРАД
1975.

ЖИВОТОПИСНЕ БЕЛЕШКЕ

(Одабрао и редиговао Сергије Димитријевић)

1 (13) мај 1881.

Димитрије Туцовић рођен је 1 (13) маја 1881. у селу Гостиљу, у златиборском срезу, округу ужичком.

Отац, Јеврем, био је сеоски свештеник, а пре то што се запошио био је учитељ у Ариљу. Према породичној традицији, његови преци су се доселили из Херцеговине.

Мајка, Јефимија, рођена Цицварић, била је из села Николајевића, из ужичког округа.

Родитељи Димитрија имали су осморо деце, пет синова и три кћери. Димитрије је био дете шесто.

(Подаци Н. Поповића, *Д. Туцовић*, Београд, 1934, стр. 9 — 10, проверени и допуњени по казивању сестре Д. Т., Драгице Бukiћ и њене ћерке Добриле). С. Д.

Септембар 1889.

Д. Туцовић је отпочео своје школовање у јесен 1889. год. у основној школи села Гостиља и остао у њој до краја школовања 1893 (Н. Поповић, нав. дело, стр. 12 — 14). С. Д.

Септембар 1893.

Септембра 1893. Д. Т. долази у Ужице и уписује се у тамошњу реалку, у којој је остао до завршетка шестог разреда, после чега прелази у Београд (Н. Поповић, нав. дело, стр. 14 — 27). С. Д.

Школска 1895/96. година

За време свог школовања у ужичкој реалци Д. Т. је школске 1895—1896, као ђак трећег разреда упознао ђака шестог разреда ове школе Радована Драговића. Драговић га

уознаје са социјалистичким учењем и даје му прве социјалистичке књиге на читање. Под утицајем Р. Драговића, који је тада био повереник листа „Социјалдемократ“ и растурао 40—50 примерака у ужичкој реалци, од којег је „први пут чуо социјалистичку реч“ и „први пут добио књигу на читање“. Д. Т. је постао социјалист (види текст бр. 82). Д. Т. је тада имао око 15 година. С. Д.

Крај 1896 — септембар 1899.

Када је Р. Драговић отишао у иностранство (у почетку у Загреб а касније у Грац) крајем 1896, Д. Т. одржава сталну писмену везу са њим (види: Р. Драговић, *Избор чланака*, Београд, 1954, стр. 162—169; Д. Т.: *Р. Драговић у личној успоми*. „Радничке новине“, 27. XII 1905. — текст бр. 82).

Пошто је Р. Драговић у то време дубље упознао и прихватио марксизам, под његовим утицајем и Д. Т., који добија од њега писма и литературу, постаје марксист. (С. Димитријевић, предговор књизи Р. Драговић, *Избор чланака*, Београд, 1954, стр. 11).

Према тврђењу Н. Дивца, после одласка Р. Драговића „улогу вође међу ђацима социјалистима у ужичкој реалној гимназији преузима Димитрије Туцовић“ (Н. Дивац, *Ужички ђачки социјализам*, „Радничке новине“, 19. XI 1924). Д. Т. је тада имао 15 година. С. Д.

Школска 1897/98. година

Под утицајем Р. Драговића, који му је слао литературу, Д. Т. је савладао немачки језик. У петом разреду гимназије, 1897/1898, он је већ толико знао немачки да је читао без речника теоријски орган Немачке социјалдемократске странке „Die Neue Zeit“ (види: Н. Поповић, нав. дело, стр. 26.).

У јануару и фебруару 1898, К. Цицварић, ђак петог разреда београдске реалке, упућује свом школском вршњаку Д. Т. писма у којима му шаље социјалистичке информације и помиње савет Туцовића дат поводом избора управе ђачке дружине београдске реалке „Вук Караџић“, по коме „Социјална демократија треба на избору да води најенергичнију борбу

за своје кандидате“ (види писма К. Цицварића упућена Д. Туцовићу у јануару и фебруару 1898 — АИРПС, збирка Д. Т. бр. 275 — 277). С. Д.

Август 1898.

Кад је 1898. године одлуком Народне скупштине укинута ужичка реалка („Српске новине“, 7. VIII 1898; „Гласник“, бр. 31, 8. VIII 1898), Д. Т. и два његова друга, од којих је један касније био познати социјалиста Т. Милојевић, решили су да протестују против тога. Израдили су и на торњу реалке кришом истакли црну заставу са протестним натписом у стиховима начињеним од хартије. Мада су били откривени, директор школе их није казнио, констатовавши „да ниједан од ученика није учествовао у истицању заставе“ (Н. Поповић, нав. дело, стр. 20). С. Д.

Школска 1898/99. година

После затварања ужичке реалке, која је, према Н. Дивцу, затворена због јаким социјалистичких утицаја, Ужичани су отворили приватну гимназију. Н. Дивац, један од ученика те школе, пише: „У ту школу скупили су се не само ђаци које је заносио социјализам, већ и сви прогоњени и изотпуштани професори. Тако је сад ужичка гимназија постала збежиште и ђака и професора, који су били испуњени осећањима мржње против ондашњег реакционарног режима у држави“ (Н. Дивац, *Ужички ђачки социјализам*). С. Д.

Март — април 1899.

Први превод Д. Туцовића (са француског језика) објављен је у време када је он био ученик VI разреда ужичке реалке. То је био чланак Кипријана (С. Вијаземски), *Нова теорија трансинскриптивних сфера*, „Наставник“ X, 1899, св. 3 и 4, март и април, стр. 153—156 (види Библиографија превода). С. Д.

Септембар 1899.

По завршетку шестог разреда приватне гимназије у Ужичу, Д. Т. је наставио школовање у Београду, у гимназији „Вук Стеф. Караџић“, реални одсек (Н. Поповић, нав. дело, стр. 27,

каже: у београдској реалци), уписујући се у седми разред. Дакле, септембра 1899. Д. Т. је прешао у Београд.

Према Н. Поповићу, он је тада приступио и групи великошколаца социјалиста (?). (Н. Поповић, нав. дело, стр. 34.). Д. Т. је тада има 18 година. С. Д.

1899—1901.

Од посебног је значаја утицај који је Драговић извршио на Туцовића у периоду између 1899. и 1901. године. Немачка марксистичка литература коју је Драговић донео са собом, као и дискусије које је водио са својим младим пријатељем, омогућили су Туцовићу да постане солидан марксист (С. Димитријевић, *Р. Драговић*, стр. 16). С. Д.

Јануар 1901.

Састанку социјалиста, одржаном јануара 1901. год. у кафани „Вук Караџић“ у Скадарлији, на коме је донета одлука о стварању Београдског радничког друштва, присуствовао је, према казивању Мијајла Перовића, поред Р. Драговића, В. Стојановића, К. Јовановића, Д. Живанчевића, Л. Петровића, Н. Величковића, самог М. Перовића (скраћен списак) и других, и Д. Туцовић. Тада је решено да се наместо забрањеног социјалистичког листа „Напред“ покрене ново социјалистичко гласило „Раднички лист“ (С. Димитријевић, *Р. Драговић*, стр. 21 — 22). Д. Т. је тада имао 20 година.

Београдско радничко друштво основано је 9 (22) марта 1901, а „Раднички лист“ покренут је 30. јануара (12. фебруара) 1901. С. Д.

Средина марта 1901.

Да је Д. Т. посећивао Клуб социјалиста великошколаца на Великој школи још као ђак, видимо из података Т. Кацлеровића, који каже да су се њих двојица упознали у том клубу средњом марта 1901 (Т. Кацлеровић, *Д. Туцовић*, АИРПС, збирка Т. К., бр. 422, стр. 6; исти аутор, *Моје приступицање радничком покрету*, АИРПС, збирка Т. К., бр. 223, стр. 2). С. Д.

18—31. март 1901.

Према твђењу М. Гројића, на скупштини Београдског радничког друштва одржаној 18 (31) марта 1901. одлучено је да се сваког празника и недеље одржавају састанци радника са предавањима. Ова предавања држали су Д. Туцовић, Т. Милојевић, Ж. Видаковић, Р. Драговић, К. Јовановић, Ј. Скерлић и др. (АИРПС, Мемоари М. Гројића, бр. 1, стр. 6). С. Д.

28. април (11. мај) 1901.

Први утврђени чланак Д. Туцовића нашли смо у социјалистичкој штампи. То је био чланак: *Први мај 1901. год.* који је изишао у „Радничком листу“, бр. 12, 28. IV 1901 (види библиографију Д. Т. у прилогу књиге и текст бр. 1).

Дакле, Д. Т. почиње свој рад као социјалистички публициста у „Радничком листу“, чији се први број појавио 30. јануара (12. фебруара) 1901, а излазио до 14 (27) јула 1901 — последњи, 23, забрањени, заплени и уништени број (С. Димитријевић, *Р. Драговић*, стр. 19). Д. Туцовић је у време објављивања овог чланка, на сам први мај 1901. био напунио 20 година. С. Д.

Јун 1901.

Д. Туцовић је матурирао у београдској гимназији „Вук Стеф. Караџић“ јуна 1901. Пошто је показао одличан успех на писменом матурском испиту, ослобођен је полагања усмених испита из свих предмета (Гимназија Вука Стеф. Караџића, Извештај о раду и ученичком напретку у школској 1900/1901. години, Београд, 1901, 79, 84 и 93).

У току јуна 1901. Д. Т. је свратио у Ужице на неколико дана. Одатле је послао допис *Бесплатна радна снага* (текст бр. 2) датиран „Ужице, јуна 1901“ и текст *Босотиња* (види библиографску јединицу бр. 4). Већ у последњој декади овог месеца он је поново у Београду (види текст бр. 3). Из тога времена је, по свој прилици, и Текст бр. 4. С. Д.

24. јун (7. јул) 1901.

Активну улогу у стварању првих синдикалних радничких савеза имао је Д. Т., који је радио по упутствима свог социјалистичког учитеља Р. Драговића.

Према казивању Мијајла Перовића, једног од оснивача Савеза грађевинских радника и његов први председник, Д. Т. је био „иницијатор и организатор овог савеза, као и Савеза дрводељаца и металаца“. Њега је „у томе настојању помагао Коста Јовановић“. (С. Димитријевић, Р. Драговић, стр. 33. То потврђује и Т. Кацлеровић, који каже да је Д. Т. био међу првима који су радили на стварању радничких организација још 1901. — Т. Кацлеровић, *Прве радничке организације у Србији*, Београд, 1950, стр. 49.)

Савез грађевинских радника основан је 24. јуна (7. јула) 1901. (Исти извор, стр. 31. и 32; „Слобода“, бр. 15, 8. VIII 1901; М. Вукомановић, *Радничке организације у Србији до 1903*, сепарат из *Токова револуције*, I, стр. 120.) Он је добио свој коначни облик 23. септембра (6. октобра) 1901. (Према неким изворима, он је тада основан. — Види: М. Топаловић, *Хронологија радничког покрета у Србији*, Београд, 1964, стр. 55.)

С. Д.

8 (21) јул 1901.

Делајући по упутствима Р. Драговића, Д. Туцовић је имао велику улогу и у оснивању Савеза металских радника [види казивање М. Перовића наведено у животописној белешци од 24. јуна (7. јула) 1901].

Савез металских радника основан је 8 (21) јула 1901. („Стари раднички лист“, бр. 1, 28. VII 1901; „Слобода“, бр. 8. VIII 1901; С. Димитријевић, нав. дело, стр. 21. и 32; М. Вукомановић, нав. дело, стр. 121 — 122).

Почетком септембра 1901. он је добио свој коначни облик [Према неким изворима, он је основан 1 (14) септембра 1901. — Види М. Топаловић, *Хронологија радничког покрета у Србији*, стр. 53 — 54].

С. Д.

29. јул (11. август) 1901.

Делајући по упутствима Р. Драговића, Д. Туцовић је имао велику улогу и у оснивању Савеза дрводељских радника (ж. б. 24. јун 1901).

Савез дрводељских радника основан је 29. јула (11. августа) 1901 („Стари раднички лист“, бр. 2, 4. VIII 1901; „Слобода“, 8. VIII 1901; С. Димитријевић, нав. дело, стр. 31. и 32; М. Вукомановић, нав. дело, стр. 123).

С. Д.

Август 1901.

Према подацима Н. Поповића, августа 1901, када су се „свршени матуранти из Србије и неких места из Војводине“ окупали у Београду и решавали о издавању књиге у којој би били заступљени омладини најомиљенији писци, наступно је Димитрије Туцовић. „Са ванредном аргументацијом и ретком говорничком обдареношћу“ он је приказао Стевана Сремаца „у правој боји“, тј. као реакционара. Тим својим говором он је допринео да Сремац не само не заузме „једно од првих места“ у тој књизи већ и да се „у комбинацију уопште не узима“ (Н. Поповић, нав. дело, стр. 32.).

С. Д.

Септембар 1901.

Д. Туцовић се уписао на Правни факултет Велике школе у Београду септембра 1901. године [закључак на основу пријаве испита из црквеног и словенског права 13 (26) јануара 1903. године. — Остаци предратне архиве Правног факултета у Београду; Иста временска констатација: Н. Поповић, Д. Туцовић, стр. 34.]

С. Д.

Почетак 1902.

У Београду, у кафани „Косово“, почетком 1902. године, на конференцији столарских радника Д. Туцовић је реферисао „О значају радничких синдиката“ (Л. Павићевић, *Развитак радничког покрета у Србији*, Извештај Београдске радничке коморе и раду 1926—1931, књ. II, Београд, 1932, стр. 77). М. Т.

Одмах по доласку на Велику школу, на почетку школске 1901/1902. године, Д. Туцовић, који је тада већ формирани марксист, ради на ширењу социјалистичких идеја и организационом обнављању студентског социјалистичког покрета.

Почетком 1902, вероватно у току јануара, захваљујући Д. Туцовићу и Т. Кацлеровићу, обновљена је група великошколаца социјалиста. Обнова рада овог клуба констатована је у допису Д. Туцовића, датираним 5. фебруара 1901 (по новом календару), упућеном загребачком социјалистичком листу „Слобода“ (текст бр. 8), који је изишао у бр. 4 овог листа, 13. фебруара 1902, а у коме се каже: „Ове је године обновљена група великошколаца социјалиста.“ (С. Димитријевић, *Р. Драговић*, стр. 42; исти аутор, *Д. Т. марксистички неимар ССА странке*, Посебан отисак из Историјског гласника бр. 4, 1949, стр. 8.)

Да је Клуб социјалиста великошколаца обновљен почетком јануара, видимо по томе што је 12 (25) јануара 1902. одржан други састанак овог клуба (види Текст и коментар бр. 6).

Т. Кацлеровић, активни студент социјалиста из тога доба, каже да је после обнављања рада Клуба социјалиста, 1901. године, „секретар клуба постао Димитрије Туцовић, који је био највреднији па и најбољи међу нама“ (Архив ИРПС, збирка Т. К., бр. 243, стр. 4—5).

Прво издање обновљене групе социјалиста великошколаца био је превод Д. Туцовића књиге А. Бебела, *Баци и социјализам* (види библиографију превода, бр. 4). У додатку те књиге Д. Т. је објавио свој рад *Бачки покрети у Србији*. — текст, бр. 5. (С. Димитријевић, *Р. Драговић*, стр. 42.) Вест да је књига изишла из штампе налазимо у „Радничким новинама“, 5. I 1902.

То указује да је ова група отпочела своју активност крајем 1901, а да се могла организационо обновила првих дана јануара 1902.

Није искључено да је први састанак Клуба социјалиста великошколаца прихватио ово издање. С. Д.

Почетком 1902. године, 5 (18) јануара, на инсистирање Р. Драговића, обновљене су „Радничке новине“ које су већ излазиле 1897. године. (Да је Р. Драговић био иницијатор за обнову „Радничких новина“, изричито каже Т. Кацлеровић: „...на његов подстрек убрзана одлука о покретању листа“. — Т. Кацлеровић, *Прве самосталне радничке организације у Србији*, Београд, 1950, стр. 46).

Први уредник овог листа био је Коста Јовановић (С. Димитријевић, *Р. Драговић*, стр. 42; Т. Кацлеровић, *Прве самосталне...*, стр. 47).

Да су чланови уредништва овог листа од самог почетка били Р. Драговић и Д. Туцовић, тврде многи савременици и аутори. Тако, нпр. и Л. Павићевић (*Развитак радничког покрета у Србији*, стр. 49) пише да је Драговић био „први уредник“.

Н. Поповић (нав. дело, стр. 51) пише: „овај први број... уредили су... Радован Драговић и Димитрије Туцовић“.

У својим мемоарским сећањима Т. Кацлеровић (АИРПС, збирка Т. К., бр. 422, стр. 2) каже: „Туцовић је радио на „Р. Н.“ од њиховог оснивања (јануара) 1902. до...“

Из свега познатог може се закључити да су од самог почетка излагања овог листа Р. Драговић и Д. Туцовић били знатно ангажовани око његовог излагања.

Марксистичка група Драговић — Туцовић преузела је вођство редакционог одбора 23. фебруара (8. марта) 1902. С. Д.

12 (25) јануар 1902.

На састанку Клуба социјалиста великошколаца одржаном 12 (25) јануара 1902, на коме је дискутовано о књизи А. Бебела, *Баци и социјализам* и раду Д. Туцовића, *Бачки покрети у Србији* (текст бр. 5), Д. Т. је водио полемику са К. Цицварићем (текст бр. 6), који је наступио као критичар. С. Д.

14 (27) јануар 1902.

Неколико дана после обнове „Радничких новина“, на другој редовној скупштини Београдског радничког друштва, одржаној 14 (27) јануара 1902, за секретара друштва изабран

је А. Туцовић наместо ранијег секретара К. Јовановића, који је био на тој дужности од стварања друштва.

Управу су тада сачињавали: председник Н. Величковић; потпредседник А. Павићевић; секретар А. Туцовић; благајник Ј. Франк; чланови управе: Ж. Ивошевић, М. Димитријевић, А. Максимовић и један књиговезац. Надзорни одбор: А. Нешић, М. Перовић и Е. Ребрић („Радничке новине“, 26. I 1902).

То је била прва, а једновременно врло истакнута руководећа функција младог А. Туцовића у социјалистичком радничком покрету Србије.

Долазак А. Туцовића на место К. Јовановића, једног од представника малограђанске струје у српском социјалистичком покрету, није била обична смена руководећих личности. Узмемо ли у обзир да је К. Јовановић био виђен социјалиста, који је имао велике заслуге за оснивање првих социјалистичких радничких организација у Београду и покретање неколико социјалистичких листова, које је лично уређивао, видимо да избор А. Туцовића за секретара Друштва и преузимање редакције „Радничких новина“ од стране Р. Драговића (Види следећу ж. б.) представљају преузимање руководства српског социјалистичког покрета од стране најистакнутијих представника марксистичке струје у њему.

С. Д.

23. фебруар (8. март) 1902.

Уређивање „Радничких новина“, чијих је првих седам бројева изишло под руководством К. Јовановића (С. Димитријевић, Р. Драговић, стр. 42), преузео је Редакциони одбор (на „Радничким новинама“ од броја 8, 23. фебруара 1902. па до краја године стоји „Уређује редакциони одбор“). Од самог почетка па све до бр. 49, 7. децембра 1902, одговорни уредник био је К. А. Јовановић, на чијем је челу био Р. Драговић.

Према казивању Т. Кацлеровића, тај редакциони одбор сачињавали су Р. Драговић, А. Туцовић, Т. Кацлеровић и К. Јовановић. Захваљујући првој тројници, „Радничке новине“ су тада добиле изразито марксистичку оријентацију.

Т. Кацлеровић у својим мемоарским сећањима (Моје приступање радничком покрету, АИРПС, збирка Т. К. бр. 223, стр. 8) каже: „До деветог броја „Радничких новина“ (у ства-

ри, до седмог броја — С. Д.) уредник листа је био Коста Јовановић, а од тада је створен уређивачки одбор а главни уредник је био Радован Драговић. У редакционом одбору били смо Туцовић, Љуба Савић и ја, а били су и Јовановић и Скерлић.“ Да ли је овај редакциони одбор исто што и уређивачки одбор створен у време преузимања уредништва од стране Р. Драговића, или је такав редакциони одбор постојао пре стварања уређивачког одбора, тешко је закључити.

С. Д.

24. фебруар (9. март) 1902.

Два дана пре 27. годишњице смрти Светозара Марковића (умро 26. фебруара (10) марта 1875), одржано је у сали „Радничке касине“ у Београду (гостионица Ф. Штибнера) „Светозарево вече“.

Одбор за прославу израдио је карте и траке са ликом Св. Марковића.

На тој прослави после поздравне речи Н. Величковића, председника Београдског радничког друштва, А. Туцовић, његов секретар, одржао је предавање: „Светозар Марковић, преглед живота и рада“ (Светозарево вече, „Радничке новине“, 23. II и 2. III 1902; „Слобода“, Загреб, 13. III 1902 — преноси писање једног београдског буржоаског листа о томе).

С. Д.

27. фебруар (12. март) 1902.

Поводом годишњице смрти Светозара Марковића, Друштво јагодинских радника подигло је спомен-плочу на његовом гробу у Јагодини. На тој комеморативној приредби учествовали су А. Туцовић, који је као секретар Београдског радничког друштва положио венац и говорио приликом откривања спомен-плоче, и Т. Кацлеровић, који је говорио као представник Клуба социјалиста великошколаца („Радничке новине“, 2. III 1902; Т. Кацлеровић, Неколико мемоарских текстова, АИРПС, збирка Т. К., бр. 38 (стр. 18), бр. 227 (стр. 1), бр. 243 (стр. 10); исти аутор, Прве самосталне..., стр. 80).

Ова два делегата социјалистичког покрета тражили су да се спречи иступање К. Цицварића, анархисте, који је за-

једно са њима допутовао из Београда, што су јагодински социјалисти и учинили (Т. Кацлеровић, *Анархизам и синдикализам*, АИРПС, збирка Т. К., бр. 430, стр. 4). С. Д.

11 (24) март 1902.

За време заседања Сената у згради Велике школе, на дан 11 (24) марта 1902. дошло је до студентских демонстрација. Студенти су демонстрирали због одбацивања предлога новог закона о зборовима и удружењима, који је пружао веће могућности за политичко удруживање и акцију од већ постојећег закона. Ове демонстрације организовао је Клуб социјалиста великошколаца, коме су се придружили и самосталци, и биле су посебно уперене против Н. Пашића, радикалског политичара који се некада борио за слободу, а сада ју је гушио, гласајући против овог закона.

У току демонстрација, на позив председника Сената дошло је до напада полиције и жандармерије на студенте, до туче и премлаћивања студената. Голоруки студенти пружили су жесток отпор полицији. Најзад, на захтев великошколаца, полиција је морала да се повуче.

После тога, студенти су одржали протестни збор и довели резолуцију, коју су потписали 230 великошколаца, у којој се тражи поштовање Велике школе, „да Велика школа буде само дом великошколаца, на што ју је њен племенити завештач и наменио“ (Бачке демонстрације, „Радничке новине“, 16. III 1902).

После ових демонстрација, у којима су студенти први пут водили борбу за одбрану аутономије Велике школе (Универзитета), око 50 студената било је кажњено губитком семестра. Тада је и Велика школа била затворена на дуже време а Сенат исељен из Капетан-Мишиног здања (Т. Кацлеровић, *Мартовске демонстрације и мајски преврат 1903*, Београд, 1950, стр. 30—31).

Д. Туцовић, секретар Клуба социјалиста великошколаца, био је један од организатора ових демонстрација. Он се налазио и на листи кажњених студената (Н. Поповић, нав. дело, стр. 53, тврди да је заједно са Д. Туцовићем кажњено 170 студената губитком семестра; С. Игњих, *Демонстрације студената Велике школе 1902*, Годишњак града Београда, XIII, стр. 225). С. Д.

18 (31) март 1902.

Д. Туцовић и (Милан) Стојановић потписали су телеграм упућен у име београдских радника и редакције „Радничких новина“ социјалдемократском листу „Слобода“ у Загребу поводом прославе десетогодишњице њеног излажења (1892—1902). Телеграм је прочитан другог дана Ускрса, 31. марта (по новом календару).

Види текст и коментар бр. 10.

Истовремено са прославом десетогодишњице излажења „Слободе“ одржана је конференција југословенских социјалдемократских појзданика словенског југа, 17 (30) марта 1902. године („Слобода“, 4. IV 1902). С. Б.

Средина марта — септембар 1902.

Према тврђењу Т. Кацлеровића, после ових демонстрација и затварања Велике школе на дуже време, Д. Т. је у другој половини марта 1902. напустио Београд и отишао у Ужице, где је остао до јесени 1902. У вези са тим Т. Кацлеровић тврди да је том приликом Д. Туцовић престао да врши дужност секретара Београдског радничког друштва, коју је преузео Т. Кацлеровић (Т. Кацлеровић, Моје приступање радничком покрету, АИРПС, збирка Т. К., бр. 223, стр. 9; бр. 422, стр. 2).

Наизменична појава Д. Туцовића у Београду и Ужицу од средине марта до септембра 1902 (коју помиње и С. Игњих — *Раднички покрет ужичког краја*, стр. 37) показује да је Д. Туцовић више пута одлазио у Ужице и враћао се у Београд и да је преузимање дужности секретара Београдског радничког друштва од стране Т. Кацлеровића занета било привремено и повремено. С. Д.

21. април (4. мај) 1902.

Д. Туцовић, студент прве године права, боравио је за време ускршњег распуста [Ускрс је био 14—16 (27—29) априла 1902] у Ужицу и том приликом је присуствовао социјалистичком збору са кога је послат поздравни телеграм поводом прославе Првог маја („Рад. новине“, 10. V 1902).

Види текст и коментар бр. 11.

М. Т.

Мај 1902.

Д. Туцовић био је члан илегалног Централног одбора који је основан на иницијативу Р. Драговића маја 1902. године у Београду. То је био руководећи форум радничког покрета Србије (С. Димитријевић, *Р. Драговић*, Београд, 1954, стр. 47—49; Д. Лапчевић, *Положај радничке класе и синдикални покрет у Србији*, Београд, 1928, стр. 155).

У Централном одбору испољиле су се, одмах после његовог оснивања (крајем маја или почетком јуна 1902), две струје: марксисти (Р. Драговић, Д. Туцовић, Т. Кацлеровић и др.) и реформисти (Ј. Скерлић, Љ. Јовчић, К. Јовановић, С. Димитријевић, *Р. Драговић*, стр. 54). М. Т.

15 (28) јун 1902.

Поводом штрајка столарских радника у Београду Д. Туцовић је послао телеграм са потписом девет столарских радника из Ужица — „поздрављајући први свесни покрет српских радника, изјављујемо да ћемо учинити све да праведна ствар столарских радника победи“ — који је објављен у „Радничким новинама“ 15 (28) јуна 1902. М. Т.

Лето 1902.

Д. Туцовић се упознао са Филипом Филиповићем у лето 1902. за време Филиповог повратка из Русије и провођења распуста у Ужицу, где му је отац био директор гимназије. Од тада су они постали блиски и стално су се дописивали (П. Дамјановић, *Ф. Филиповић*, Годишњак града Београда, књ. VI Београд, 1959, стр. 177). М. Т.

19. јануар (1. фебруар) 1903.

На III редовној годишњој скупштини Београдског радничког друштва, одржаној 19. јануара (1. фебруара) 1903. у Београду, изабрана је нова управа, у којој је био и њен раднички секретар Д. Туцовић.

На крају скупштине, у име нове управе говорио је Д. Туцовић и „изнео шта све нова управа мисли покренути да би друштво у потпуности одговорило своме задатку“. Уз то је објаснио и разлоге зашто је рад раније управе имао застој — а то су: издавање синдикалних организација из БРД, и одсуство старог председника Н. Величковића, који је „био неко време одвојен од нас“ (текст бр. 17). „Лени и језгровити говор друга Туцовића примљен је са највећим задовољством, а нарочито онај део његовог говора који се односи на будући рад јер је он многе сумње разбио“ (Са Скупштине Београдског радничког друштва, „Радничке новине“, 24. I 1903; штампано: *Први конгрес ССДП и ГРС*, Београд, 1953, стр. 96; „Ново време“, 10. I 1903, стр. 30 — 31). С. Д.

20. јануар (2. фебруар) 1903.

Управа Београдског радничког друштва „на својој првој седници која је одржана 19. јануара (1. фебруара) 1903, после годишње скупштине или 20. јануара (2. фебруара) 1903. конституисала се овако: Председник: М. Симић, потпредседник (С. Д.: Исправљено, пошто се у тексту појављује и овде председник): М. Пауновић, благајник: М. Радовановић, секретар: Д. Туцовић; чланови управе: М. Крчедицац, С. Карамиджалковић, Ж. Ивошевић, Б. Ковачевић и Д. Милосављевић“ (Управа Београдског радничког друштва, „Радничке новине“, 21. I 1903).

Нова управа Београдског радничког друштва објавила је у „Радничким новинама“ 5 (18) фебруара 1903. проглас „Члановима Београдског радничког друштва“, у чијем је писању несумњиво учествовао и Д. Туцовић као њен секретар (текст и коментар бр. 18).

Упоредимо ли нову управу овог друштва са њеним старим саставом (животописна белешка од 14 (27) јануара 1902), видимо да су само Д. Туцовић, као секретар и Ж. Јовановић, као члан остали у њој.

Упркос учешћу Д. Туцовића, измена структуре управе Београдског радничког друштва имала је тешке последице. Крајем марта 1903, у одсуству Д. Туцовића који је морао да емигрира после мартовских демонстрација, неколико руковођаца БРД (М. Симић, Ж. Ивошевић, С. Карамиджалковић,

М. Крchedинац и М. Пауновић) узимају учешћа у покушају стварања режимске радничке организације. Пошто М. Симић, М. Пауновић и М. Крchedинац нису хтели да потпишу изјаву против ове акције били су приморани да дају оставке на своје функције у Београдском радничком друштву. Уједињени социјалисти преотели су од издајника Београдско радничко друштво и 4 (17) маја 1903. изабрали нову управу, са Н. Величковићем, као председником и К. Јовановићем, као секретаром (С. Димитријевић, *Р. Драговић*, стр. 65 — 72).

С. Д.

16. фебруар (1. март) 1903.

На великом збору великошколске дружине „Побратимство“, који је одржан 16. фебруара (1. марта) 1903. у Београду, вођена је дискусија поводом предавања Трише Кацлеровића „Руска политика и српска омладина“. Учествојући у дискусији пре подне један и по а после подне један час, Д. Туцовић је разобличио став радикалне омладине која је доказивала „да је руководна идеја руске политике на Балкану помагање браће по крви и вери“. У овој дискусији социјал-демократи су однели моралну победу („Радничке новине“, 18. II 1903; „Мали журнал“, 18. II 1903, стр. 4).

М. Т.

22. март (4. април) 1903.

Клуб великошколаца социјалиста одржао је састанак 22. III (4. IV) 1903. године, на коме је „једнодушно решено да се ступи у најодлучнију акцију“.

Клуб је овластио Д. Туцовића и Т. Кацлеровића да раде на овом задатку (Т. Кацлеровић, *Мартовске демонстрације 1903*, „Радник“, Крагујевац, бр. 8, 18. IV 1904, стр. 6—7).

Истог дана по подне одржан је састанак опуномоћеника Клуба социјалиста на Великој школи Д. Туцовића и Т. Кацлеровића са представницима клуба „помирљивих“ радикала о питању шта мисле о пројектованом државном удару и како треба да се држе великошколци према томе питању, а увече истог дана састанак је одржан у кафани „Орач“ (Ibid., бр. 8, 18. IV 1904 стр. 6—7; бр. 9, 25. IV 1904, стр. 2—3)!

М. Т.

23. март (5. април) 1903.

Акција напредних студената Велике школе против намере краља Александра Обреновића да укине Устав од 1901. године имала је да почне на основу договора између представника Клуба социјалиста Д. Туцовића и Т. Кацлеровића и представника студената националиста Љ. Јовановића, у недељу 23. марта (5. априла) 1903, са планом да се искористе збор трговачких помоћника и састанак студентског друштва „Побратимство“, који је био заказан ради расправљања о неким текућим друштвеним питањима и тешком положају народа у Источној Србији и Македонији под Турском (А. Раденић, *Сведочанства отпора владавини Александра Обреновића 1903. год. у Београду*, Годишњак града Београда, књ. VII, Београд, 1960, стр. 270—271).

Тога дана на збору друштва „Побратимство“ говорили су студентски вођи Д. Туцовић, Т. Кацлеровић и Љ. Јовановић (исто, стр. 271; АИРПС, збирка Т. К, бр. 256, Студентски ослободилачки покрет на Великој школи почетком XX века, стр. 16; бр. 248, стр. 20).

У извештају Управе града Београда од 30. априла (13. маја) 1903. Првостепеном суду за град Београд наводи се да је спроведена истрага утврдила да је у нападу на редакције буржоаских листова учествовао: „1. Димитрије Туцовић, правник, родом из Ужица, стар 23 године, вере православне, раније неосудиван, владања доброг, познат као здрав и душевно и телесно“ [ИАБ, Првостепени суд за град Београд, 1904, Ф III, 1 (I део), бр. 15.307].

После сукоба са полицијом на Теразијама и напада на редакције прорежимских листова, демонстранти су се окупали на улазу на Велики Калемегдан (Т. Кацлеровић, *Мартовске демонстрације и мајски преврат*, стр. 38).

По доласку на Велики Калемегдан, Д. Туцовић је окупљеној маси од око 5.000 лица, у 17, 30 часова саопштио одлуку организатора демонстрација да се разиђе, не заборављајући борбу, која ће се наставити до њеног победоносног завршетка (А. Раденић, *Сведочанства отпора...*, стр. 272).

Увече, по завршетку демонстрација, неколико њених руководиоца окупало се у стану Д. Туцовића, у Кнез-Милетиној улици бр. 17, где је становао са М. Ивковићем. Ту су

били Т. Кацлеровић, Т. Милојевић и Н. Дивац (Т. Кацлеровић, *Мартовске демонстрације и мајски преврат*, стр. 42).

У овим демонстрацијама радника и студената против диктатуре краља Александра Обреновића у сукобу са полицијом било је 4 мртва и 7 рањених демонстраната а рањено 18 жандарма и 4 службеника. Демонстрације су остале познате под именом Мартовске демонстрације (С. Димитријевић, Р. Драговић, Београд, 1954, стр. 62; *Извештај Београдске радничке коморе 1926—1931*, књ. II, Београд, 1932, стр. 60; „Српска застава“, Београд, бр. 167, 24. III 1903). М. Т.

24. март (6. април) 1903.

Сутрадан, после демонстрација, 24. марта (6. априла) 1903. у осам часова састао се Д. Туцовић и група са Р. Драговићем на Ташмајдану, где их је Драговић обавестио о ситуацији у граду и намери владе да изда потернице за вођама демонстрација. Затим је пренео одлуку вођства социјалистичког покрета да сви оду у емиграцију како би избегли полицијска хапшења. Д. Туцовић је исто вече са још неколицином пребегло у Аустро-Угарску, где је остао све до почетка августа те године (Т. Кацлеровић, *Мартовске демонстрације и мајски преврат*, стр. 42). У томе су га помогли Д. Бурин, В. Стојановић и његова супруга и други. У Земуну се задржао два дана, а трећег дана, 27. марта (9. априла) 1903. срео се са Љ. Јовановићем Чупом. Одатле су отишли у Пешту, па онда у Беч. У Бечу Туцовић није био прихваћен од аустројских социјалдемократа. Туцовић, Т. Милојевић и Љ. Јовановић Чупа одлазе у Цирих, али и тамо нису могли да опстану, те одлуче да се врате у Беч (Н. Поповић, Д. Туцовић, стр. 65—69). М. Т.

27. март (9. април) 1903.

У „врло хитном“ допису свим полицијским властима, од 27. марта (9. априла) 1903, Управа града Београда информисе их да је, поред осталих, у мартовским демонстрацијама учествовао и „Димитрије Туцовић, правник, родом из Ужица,

стар 23 године, висок, црномањаст, носав, у лицу помало рошав“ (АИБ, Првостепени суд за град Београд, 1904, Ф. III, бр. 11.071). М. Т.

Крај марта 1903.

Југословенско радничко друштво у Будимпешти прихватило је Д. Туцовића и прикупило за њега прилог у износу од 30 круна. Одатле је Д. Туцовић отишао у Беч (АИРПС, мемоари М. Гројића, бр. 1, стр. 12).

За време боравка у Будимпешти Д. Туцовић је присуствовао конгресу Мађарске социјалдемократске партије (Исти извор, стр. 20). М. Т.

23. мај (5. јун) 1903.

Иследни судија града Београда, 23. маја (5. јуна) 1903, издао је потерницу за Д. Туцовићем, Љ. Јовановићем, М. Јанковићем, М. Петковићем, Б. Ковачевићем и Д. Гошићем пошто су у бекству после мартовских демонстрација (АИБ, Првостепени суд за град Београд, 1904, Ф. III, 1, Ин. бр. 13.769). М. Т.

30. мај (12. јун) 1903.

Државни тужилац, 30. маја (12. јуна) 1903, доставља Првостепеном суду за град Београд листу од 25 лица која су 23. марта (5. априла) 1903. учествовала у сукобу са жандармима и полицијом и у нападу на неколико буржоаских редакција. Први на листи налази се „Димитрије Туцовић, правник, родом из Ужица, стар 23 године и неосудиван“. [О резултатима истраге види животописну белешку од 23. марта (5. априла) 1903.]

Државни тужилац је предложио да се одбеглим демонстрантима Д. Туцовићу, Т. Кацлеровићу, Љ. Јовановићу, М. Јанковићу, М. Петковићу, Б. Ковачевићу и Д. Гошићу суди када буду „добављени“ [ИАБ, Фонд Првостепеног суда за град Београд, 1904, Ф. III, 1, инв. бр. 678 (кутија), бр. 14. 785].

Истражни судија је већ раније био одлучио да се учесници мартовских демонстрација после хватања затворе и да се бране из затвора (ИАБ, Првостепени суд за град Београд, 1904, Ф III, 1, 14, бр. 677, бр. 12.806). М. Т.

23. јун (6. јул) 1903.

Д. Туцовић 23. јуна (6. јула) 1903. у карти из Ужица пише Ф. Копарецу (Беч) следеће:

„Драги Фрањо,

Уморан и огладнео, једва сам чекао да дођем кући. У Београду се због тога нисам дуго задржавао. У Бечу сам се јавио само Андри.

Андрину сам адресу сагубио. Богати, наћи га и поздравити. Кад ћеш у Србију?

Поздрави Милоша и Гајгера.

С пријатељским поздрављем

твој Д. Туцовић (АИРПС, збирка СДП, бр. 12, 23. VI 1903). М. Т.

10 (23) август 1903.

На социјалистичком збору у Ужицу, одржаном 10 (23) августа 1903, говорили су Д. Туцовић и Д. Лапчевић пред око 1.500 присутних грађана („Радничке новине“, 19. VIII 1903). М. Т.

24. август (6. септембра) 1903.

На окружном социјалистичком збору у Чачку, одржаном 24. августа (6. септембра) 1903. поводом напада контразавереника у нишком гарнизону на раднике, учествовао је као гост и Д. Туцовић. Као једини споменути говорник, осврћући се на програм ССДС, истакао је да радници морају водити самосталну политику и да морају имати своју социјалистичку странку. Онда је говорио и о монополима и порезима и нишким догађајима (Наши дописи, „Радничке новине“, 2. XI 1903, и коментар бр. 20).

На крају збора донета је резолуција текст бр. 20). Ж. Ј.

31. август (13. септембар) 1903.

На добро посећеном збору радника и грађана у Ужицу, 31. августа (13. септембра) 1903, на коме је осуђена официрска завера у нишком гарнизону (види текст коментара бр. 20), присуствовао је и Д. Туцовић. Био је изабран у представништво као секретар збора. После претресања питања о народној и стајаћој војсци, Д. Туцовић је одржао „краћи и одушевљавајући говор“ („Радничке новине“, 12. IX 1903).

На крају збора М. Поповић је предложио резолуцију, која је усвојена (види текст бр. 21; види библиографску јединицу бр. 21). Ж. Ј.

Септембра (октобра) 1903.

У писму које је Д. Туцовић упутио септембра (октобра) 1903. К. Кауцком стоји да партијско руководство припрема „Раднички календар за 1904“ „који по свом садржају треба да буде раднички приручник“, као и то да је за редактора овог календара одређен Д. Туцовић (види текст бр. 22). „Радничке новине“ су објавиле да је календар издат 5 (18) новембра 1903. С. Д.

Јесен 1903.

На првој синдикалној школи, коју је основао Р. Драговић у јесен 1903. поред Драговића и Лапчевића, био је предавач и Д. Туцовић (С. Димитријевић, Р. Драговић, Београд, стр. 84 — казивање Милана Станојевића, опанчарског радника и Р. Живковића, грађевинског радника, припадника прве генерације школе). М. Т.

5 (18) новембар 1903.

Милорад Поповић наводи део приватног писма које му је Туцовић упутио 5 (18) новембра 1903: „Треба бити опрезан према интелегентним (тако!) људима, који овамо (у социјал-демократској странци) виде више шанса (за себе наравно) и приступају партији и ако слабо стоје са основним појмовима социјализма (лепо признање и овде!). Такви су се у

овоме првом кандидовању протурили и за наше кандидате" (М. Поповић, *Нека се чује и друга страна*, Београд, 1904, стр. 13).

М. Т.

13 (26) новембар 1903.

„Радничке новине“ објавиле су 13 (26) новембра 1903. обавештење да се поново покрене часопис „Живот“, чији је уредник др Д. Бурић, власник Н. Кошанин, а чланови редакционог одбора: „Р. Драговић, Д. Лапчевић, Д. Туцовић и В. Стојановић“. „Трговачки помоћник“ га назива партијским часописом (Вести, Покретање „Живота“, „Радничке новине“, 13. XI 1903; „Трговачки помоћник“, 15. XI 1903).

Овај часопис, чији је први број датиран 16. маја 1903, излазио је три године. Са новом редакцијом изашао је у 1904. пет бројева, груписаних у две књиге. Часопис је обновљен 1906, када је изишло 10 бројева.

С. А.

6 (19) јануар 1904.

Према привременом дневном реду Другог конгреса Радничког савеза, објављеном 6 (19) јануара 1904, под 7. тачком Д. Туцовић је предвиђен да поднесе реферат „Синдикалне организације, какве треба да су“ („Радничке новине“, 6. I 1904; 24. III 1904). Реферат је поднет („Радничке новине“, 7 IV 1904).

Види текстове, коментаре и библиографске јединице бр. 35, 36, 50.

М. Т.

Јануар 1904.

Часопис „Живот“ је почетком 1904. године објавио Туцовићев чланак *Конгрес немачке социјалне демократије у Дрезди*, у коме се овај изјаснио против ревизионизма у међународном радничком покрету, а за Дрезденску резолуцију Немачке социјалдемократске партије („Живот“, књ. II, св. 1, јануар 1904; С. Димитријевић, *Балкански социјалисти у II интернационали*, Прилози за историју социјализма, бр. 3, Београд, 1966, стр. 15 — фуснота 33).

Ж. Ј.

22—24. фебруар (6—8 март) 1904.

Приликом колективне посете српских студената бугарским студентима у Софији, 22—24. фебруара (6—8. марта) 1904, ради међусобног зближења и изјашњавања за балканску конфедерацију, дошло је до посебних манифестација студената припадника грађанских политичких партија и социјалистичких студената. Док је прва група, заједно са бугарским „широким“ социјалистима, манифестовала окићена националним тробојницама и наступала са националистичким паролама и паролама словенског и јужнословенског уједињења, српски студенти социјалисти, предвођени Д. Туцовићем, заједно са бугарским студентима „тесне“ оријентације прошли су улицама Софије окићени црвеним тракама певајући Раднички марш и Карманолу (француску револуционарну песму) и отишли у „Раднички клуб“ где су одржали митинг на коме су говорили представници обе стране.

Следећег дана, 23. фебруара (7. марта) 1904, док су грађански оријентисани студенти приредили банкет код „Словенске беседе“, српски и бугарски (тесни) студенти социјалисти имали су банкет код „Златног јелена“, на коме су узели учешћа сви чланови централног комитета Бугарске радничке социјалдемократске партије (тесни). Између осталога, нагласило се „победи социјалистичке балканске и светске федерације“.

Трећег дана, 24. фебруара (8. марта) 1904, српски и бугарски студенти социјалисти, окупљени у клубу радничке партије, разматрали су „македонско питање, однос бугарске, српске и др. буржоазија према њему и задатке који су из тога произлазили за социјалдемократију на Балканском полуострву. Плод ових разматрања била је опширна резолуција“ (види текст 30) „која је драгоцен допринос не само за бугарске и српске студентске социјалдемократске групе, већ и за целу балканску социјал демократију“. Тада је „одлучено да се створи посебна комисија, у коју ће учини претставници бугарских, српских, румунских и грчких студентских социјалистичких група и радничких партија. Она је имала задатак да отпочне појачану пропаганду путем брошура и другог за једну чисто интернационалну социјалистичку организацију у Македонији, Старој Србији и др., која ће, кад се супротстави свим шовинистичким пропагандама, да уједини под једну ре-

волуционарну заставу угњетене радничке масе у Европској Турској и да их поведе у борбу за њихово потпуно економско и политичко ослобођење". После тога су српски и бугарски социјалистички студенти уз револуционарне песме и повике „Да живи балканска социјалдемократија, Да живи социјалистичка федерација" отишли на станицу [В. С-в (Савчев), *Балканската конфедерација и побратимјаванието на българското и сръбско студенство*, „Работнически вестник", 4. и 11. III 1904].

С. Д.

3 (16) март 1904.

На заузимање Димитрија Туцовића, Раднички савез је послао „извесну помоћ" радницима Ужичке ткачке радионице који су 3 (16) марта 1904. ступили у штрајк (С. Игњин, В. Глишић и Б. Смиљевећ, *Раднички покрет ужичког краја*, Београд, 1965, стр. 135).

Ж. Ј.

7 (20) март 1904.

На радничком збору, одржаном 7 (20) марта 1904. у Београду, у кафани „Таково", говорио је Д. Туцовић о „Ме-рама против поскупљења животних намирница" (види текст и коментар бр. 31). На збору су, поред Д. Туцовића, о истом питању говорили Д. Лапчевећ и В. Пипал. На предлог Д. Лапчевећа, на збору је донесена резолуција о скупоћи животних намирница („Радничке новине", 9. III 1904; „Свест", 13. III 1904).

За резолуцију, види текст и коментар бр. 32 и 33. С. Б.

Око 19. марта (1. априла) 1904.

За организовање прославе Првог маја 1904. године, београдске радничке организације су формирале један одбор, за чијег је секретара изабран Д. Туцовић. Њему је стављено у дужност да у споразуму са одбором уреди свечани „Мајски спис" („Радничке новине", 20. III 1904).

Ж. Ј.

21. март (3. април) 1904.

На великом радничком збору, који је одржан 21. марта (3. априла) 1904. у Београду поводом годишњице мартовских демонстрација од 1903. године, говорили су Д. Туцовић, затим А. Павловић, И. Миљкић, и В. Остојић („Трговачки помоћник", 18. IV (1. V 1904)).

Ж. Ј.

28. март (10. април) 1904.

На Другом конгресу Радничког савеза, који је одржан 28. и 29. марта (10. и 11. априла) 1904. у Београду, у просторијама гостионице „Булевар", према извештају верификационог одбора, један од делегата Чачанског радничког друштва био је Д. Туцовић (*Рад Другог конгреса Радничког савеза и Социјалдемократске странке*, Београд, 1904, стр. 5).

На поподневној седници конгреса првога дана, 28. марта (10. априла) 1904, Д. Туцовић је поднео реферат „Синдикалне организације" („Радничке новине", 7. IV 1904; „Радник", 26. III 1904, стр. 8; види текст и коментар бр. 35. Сутрадан, 29. марта [11. априла] 1904, усвојена је и резолуција поводом реферата (*Синдикални покрет у Србији 1903—1919*, Београд, 1958, 76, 77, 94; текст и коментар бр. 37).

М. Г.

29. март (11. април) 1904.

Другог дана конгреса РС, 29. марта (11. априла) 1904, Д. Туцовић узима реч у дискусији по реферату који је поднео претходног дана (текст бр. 35) и указује на неопходност јединства економске и политичке борбе радничке класе („Радничке новине", 7. IV 1904); види текст, коментар и библиографску јединицу бр. 36 и 37).

Истог дана Д. Туцовић узима реч у дискусији по реферату Т. Кацлеровића, о потрошачким задругама и том приликом указује на примат политичке и синдикалне борбе у односу на деловање кооператива („Радничке новине", 7. IV 1904; види коментар и текст бр. 38 и 76).

Истог дана, у дискусији по реферату Е. Ребрића, „Измене и допуне правила и правилника Радничког савеза", Д. Т.

је предложио да конгрес остави одрешене руке партијској и савезној управи да оне израде пројекат правила и правилника. Радован Драговић се није сложио са овим предлогом „јер би се управа оптеретила једним тако великим послом“, па је подржао предлог референта Ребрића „да се изабере један одбор, који ће свестраније проучити ово питање и израдити нова правила и правилник“. Конгрес је одбацио са већим бројем гласова предлог Д. Туцовића, а усвојио референ-тов предлог („Радничке новине“, 7. IV 1904; *Синдикални покрет у Србији 1903—1919*, Београд, 1958, стр. 96—97). М. Т.

На Другом конгресу ССДС, који је одржан 29. и 30. марта (11. и 12. априла) 1904. у кафани „Булевар“ у Београду, учествује и Д. Туцовић.

Поводом извештаја Р. Драговића о раду Партијске управе, извештаја Милана Станојевића о раду Контролне комисије и дискусије В. Остојића о личностима које су биле на челу покрета па га напустиле, на првој седници Конгреса, 29. марта (11. априла) 1904. Д. Туцовић је истакао „да се дискусија о извештају не може водити без додиривања личности, и предлаже да се конгрес претвори у конференцију за време дебате о извештају“. (Из записника са ове седнице Конгреса не види се да је усвојен овај Туцовићев предлог.)

На истој седници Д. Туцовић изјављује да је задовољан извештајем и „напада поступак К. Јовановића“, који је напустио место секретара Партије ради добијања државне стипендије („Радничке новине“, 9. IV 1904, стр. 2—3). Ж. Ј.

30. март (12. април) 1904.

На другој седници партијског конгреса, одржаној 30. марта (12. априла) 1904, поводом Драговићевог реферата о кандидацијама и резолуцији, Д. Туцовић истиче да се слаже са рефератом, али ипак „мисли да би требало изменити резолуцију овако: да месне организације врше кандидацију, а да парт. управа води контролу“. Његов предлог су подржали М. Аранђеловић, В. Пипал, Т. Јовановић, док су били против Т.

Петковић, Д. Цекић, Ј. Недељковић, Б. Павловић и М. Стојановић, који је истакао да резолуцију треба примити, јер она „важи само прву годину дана“. На примедбу М. Стојановића, Д. Туцовић је одговорио „да ће резолуција бити директива даљем раду за неколико година, стога треба све предвидети“.

Пошто је Драговић пристао на измене, Конгрес ју је једногласно усвојио са предложеним изменама („Радничке новине“, 14. IV 1904, стр. 3). Ж. Ј.

У извештају Главне партијске управе Трећем конгресу ССДС, одржаном 5 — 6 (18—19) јуна 1905, стоји да је у периоду између два конгреса „уређивање партијског органа било поверено друговима: Радовану Драговићу, као уреднику, Драгиши Лапчевићу и Димитрију Туцовићу“ (Историјски архив КПЈ, III, стр. 64). То значи да је последњег дана Другог конгреса ССДП, 30. марта (12. априла) 1904, или непосредно после тога, ова редакција била изабрана, или била потврђена од нове партијске управе.

Ако узмемо у обзир да је Д. Т. био заједно са Р. Драговићем у редакцији „Радничких новина“ од првог броја после њихове обнове почетком 1902; казивање Т. Кацлеровића да је Д. Т. остао у том редакционом одбору заједно са Р. Драговићем у току читавог периода 1902 — 1905, сем у интервалима када је неко од њих био одсутан из Београда (казивање Т. Кацлеровића С. Димитријевићу); као и то да су 5 (18) децембра 1904. Д. Лапчевић и Д. Туцовић преузели дужност да „заступају“ уредника, тј. главног уредника „Радничких новина“ констатација ГПУ добија своју потврду. [После Трећег конгреса ССДС, због трзавица са Д. Лапчевићем, Д. Туцовић је изишао из званичне редакције „Радничких новина“. — Упореди: С. Димитријевић, *Р. Драговић*, стр. 42, 94, 117 — 118. и 120—121 (ж. б. 22, 25. и 27. јуна 1905).] С. Д.

4 (17) април 1904.

Године 1904. Д. Туцовић почиње да се дописује са бугарским социјалистима. Прво нађено писмо те врсте датира од 4 (17) априла 1904 (текст 40а). С. Д.

11 (24) април 1904.

На великом радничком збору у Београду, 11 (24) априла 1904. године, сазваном ради оснивања Радничког кооперативног потрошачког друштва „Напред“, Д. Туцовић је поднео „исцрпан и убедљив“ реферат: „О важности радничких и потрошачких кооператива“ (види текст бр. 4).

На крају збора Д. Туцовић је изабран у Привремену управу Друштва, поред Д. Лапчевића, Н. Величковића, А. Павловића и још 14 другова („Радничке новине“, 28. IV 1904; „Трговачки помоћник“, 1. V (18. IV) 1904; Д. Лапчевић, *Положај радничке класе и синдикални покрет у Србији*, стр. 270).

Нисмо успели да утврдимо какву је функцију имао Д. Туцовић у Привременој управи Друштва.

Привременој управи Друштва било је стављено у задатак да у најкраћем року напише правила и сазове збор ради пријема и одобрења правила. Д. Туцовић је узео већег учешћа у писању правила (види библиографску јединицу бр. 41).

Пошто је Министарство народне привреде одобрило правила (види библиографску јединицу бр. 41), Привремена управа је обавестила 23. априла (6. маја) 1904. да су правила Друштва потврђена („Радничке новине“, 28. IV 1904). Ж. Ј.

18. април (1. мај) 1904.

По завршетку успеле првوماјске манифестације у Београду 1904. године, у којој је учествовало више од 6.000 лица, мада су „буржоаски листови донели да је било 10.000...“, при повратку из Топчидера, Д. Туцовић је пред седиштем „Радничких новина“ одржао „леп и прикладан говор“, у коме је говорећи о полицији рекао да је она „потпуно излишан апарат“ (Први мај у Београду, „Радничке новине“, 21. IV 1904). Ж. Ј.

23 — 25. април (6—8. мај) 1904.

У току посете бугарских студената српским студентима у Београду 23 — 25. априла (6 — 8. маја) 1904, дошло је и до другог сусрета српских и бугарских студената социјалдемократата. Најинтересантнија конференција била је заједнички

збор српске и бугарске социјалистичке омладине, одржан 25. априла (8. маја) 1904. у кафани „Пивни извор“. На овај збор, коме је „присуствовало преко 100 истакнутих радника“, дошли су и „широки“ и „тесни“ бугарски студенти социјалисти.

Српски и бугарски (тесни) студенти социјалисти заједнички су наступили не само против буржоаских парола о братимљењу и конфедерацији балканских држава већ и против бугарских „широких“ студената социјалиста (који, према „Радничким новинама“, „пристају на компромисе с буржоаским странкама и проповедају неутралност синдиката и одричу класну борбу“). У том смислу су говорили од бугарских „тесних“ студената социјалиста Савчев, Тодор Петров и Митар Попов, а од српских студената социјалиста М. Недељковић и Д. Туцовић. Д. Туцовић је, између осталог, говорио „против захтева широких (Цанкова) за компромис социјалдемократске партије са буржоаским партијама“.

На том збору поново је прихваћена резолуција донета у Софији два месеца раније, приликом првог сусрета српских и бугарских студената социјалиста [види животописну белешку од 24. фебруара (8. марта) 1904, као и текст и коментар бр. 30; Српско-бугарско братимљење, „Радничке новине“, 28. IV 1904; Наши драги гости, „Трговачки помоћник“, 1. V 1904; Д. С. П. (Попов), По сјачата на бугарскиот и српскиот студенти социјал-демократи во Београд, „Работнически вестник“ бр. 40 и 41, 13. и 20. V 1904).

Изгледа да је тих дана „на конгресу бугарско-српских студената“ Туцовић „у име групе српских и бугарских социјалиста великошколаца на један јако документован начин доказивао да покрет за словенство није покрет већ утопија“, јер он одвраћа „лажну народних маса да осећајући за појединачно немоћне не почну радити на међусобном упознавању, прибирању и стварању планова за заједничко ослобођење“. „Туцовић је даље доказивао да Русија нема намеру да ослободи мале балканске народе, већ да их подјарми. А кад су му националисти свих правца ловикули: „а германска опасност“ — он је енергично одвратио: „Нема германске опасности, већ постоји империјалистичка опасност, на челу које се налази царска Русија“. Касније је рекао: „Ми смо за ослобођење Пољске. А Пољску је Русија растргнула“ (Н. Поповић, *Димитрије Туцовић*, Београд, 1934, стр. 204. Извор цитата није нам познат). С. Д.

9 (22) мај 1904.

„Радничке новине“ донеле су вест да ће Удружење молер-фарбарских и лакирерских радника Србије одржати 9 (22) маја 1904. своју пету конференцију у кафани „Две мегдан-ије“, са предавањем Д. Туцовића „О синдикалним организацијама и радничкој солидарности“ („Радничке новине“, 7. V 1904).

Ж. Ј.

14 (27) јун 1904.

Д. Лапчевић пише да је „Правилник за штрајкове“ („С. Д.: грешка) усвојен на савезној скупштини 13. јуна 1904“ — на конференцији свих управа месних синдиката, одржавној 14 (27) јуна 1904. у кооперативној кафани „Пивни извор“ у Балканској улици („Радничке новине“, 12. VI 1904 — датум исправљен за један дан) — дошао „као последица реферата Димитрија Туцовића што га је одржао 1904. године на II конгресу синдикалном и резолуције коју је он предложио и која је примљена“ (Д. Лапчевић, *Положај радничке класе и синдикални покрет у Србији*. — Ту је објављен поменути правилник о штрајковима, на стр. 183—185). У питању су Туцовићев текстови бр. 35 и 37.

С. Д.

15 (28) јун 1904.

На скупштини радничке кооперативе „Напред“, која је одржана 15 (28) јуна 1904. године, изабрана је управа у коју су ушли Д. Лапчевић, Н. Величковић, Д. Туцовић, А. Павићевић, Ф. Голумбовски, А. Јовин, М. Радовановић, Н. Николић и С. Спасојевић („Радничке новине“, 19. VI 1904).

М. Т.

Јун 1904.

Раднички савез поднео је извештај Међународном синдикалном савезу за 1903. годину, датиран јуна 1904, са потписом Главни савез синдиката Србије и Д. Туцовић, земаљски кореспондент.

Види текст и коментар бр. 45.

М. Т.

18 (31) јул 1904.

На протестном збору радника и социјалдемократа у Ужицу, одржаном 18 (31) јула 1904. поводом напада официра и војске на раднике у Крагујевцу, говорио је и Д. Туцовић. Он је „верно изнео узроке“, развој и последице најновијег дела крагујевачких хајдука („Радничке новине“, 28. VII 1904).

О истом питању Д. Туцовић је објавио чланак (Види текст бр. 43 и 44).

Ж. Ј.

25. јул (7. август) 1904.

Група из Ужица: Д. Туцовић, Марковић, Гвозден, Топаловић и Таловић упутила је радничком социјалдемократском збору у Чачку, који је одржан 25. јула (7. августа) 1904. године, против тзв. „Крагујевачког кравала“ (види коментар текста бр. 43), телеграм следеће садржине: „Дигните свој глас против насиља и објавите буржоазији солидарност свију радника“ (Из Ужица, „Радничке новине“, 4. VIII 1904).

Ж. Ј.

28. јул (10. август) 1904.

Неки Ускоковић је изазвао Д. Туцовића на двобој због увреде и клевете садржане у једној notiци „Радничких новина“, под оптужбом да ју је Туцовић написао. Д. Лапчевић је писао Ускоковићу 28. јула (10. августа) 1904. да је од уредника „Радничких новина“ дознао да Туцовић заиста није писац те notiце, већ „неки пријатељ са села“, и да ће редакција у том смислу дати исправку. Зато се нада да ће Ускоковић одустати од своје намере, када дозна праву истину (АИРПЈ, збирка М. Б., рег. бр. 3/ССДС).

Ж. Ј.

17 (30) август 1904.

Половином 1904. године Д. Туцовић се налазио у Ужицу, о чему сведочи и писмо Д. Лапчевића од 17 (30) августа 1904, у коме му одговара на његове примедбе о квалитету радова објављених у „Радничким новинама“. Даље га обавештава о

стању у покрету, о раду кооперативе, раду око потврђивања синдикалних правила, лошем положају синдикалних организација, о томе да ће Р. Драговић до краја августа „отпочети са школом“ итд. (АИРП, збирка М. Б. рег. бр. 4/ССДС).

Ж. Ј.

6 (19) октобар 1904.

У Радничкој школи, коју је отворио Р. Драговић 1903. године, током 1904. године Д. Туцовић и Д. Лапчевић били су ангажовани као предавачи, што је допринело да предавања постану „разноврсна, интересантна и веома потребна“ („Радничке новине“, 6. X 1904).

Ж. Ј.

10 (23) октобар 1904.

На седници ГПУ од 10 (23) октобра 1904. Р. Драговић је известио да је у суд части, по питању сукоба између њега и М. Поповића, на место Д. Јовановића, изабран Д. Туцовић (Записник ГПУ, Српска социјалдемократска партија, књ. 1, Београд, 1966, стр. 227).

Ж. Ј.

14 (27) октобар 1904.

У току борбе српског социјалдемократског радничког покрета против антипартијске групе „Ново време“, посебну улогу одиграле су две конференције синдикалних управа сазване од Радничког савеза а одржане 14 (27) и 18 (31) октобра 1904. На њима је Д. Туцовић водио главну реч и у полемици са М. Поповићем о односу партије и синдиката однео победу. (У Извештају Партијске управе поднетом Трећем конгресу ССДС стоји да је одржана „једна конференција свих синдикалних управа“. „Теорију одрицања политичке борбе заступао је Милорад Поповић а гледиште странке и Главног радничког савеза о узајамности обе врсте борбе другови Димитрије Туцовић и Драгиша Лапчевић.“ „Та је конференција решила битку у корист странке и савеза — у корист јединства.“)

Према подацима Т. Кацлеровића, на поменуће две конференције, сем одметнутих радничких функционера који су

пришли „Новом времену“, сви остали чланови „синдикалних управа били су без резерве уз гледиште Туцовића“.

У Туцовићевом тексту бр. 51 стоји: да су на овим конференцијама „партијска управа и чланови партије и управе свих синдиката хтели да чују програм Милорада Поповића; да оцене његову вредност и морални карактер. Ту је он претрпео пораз и интелектуално и морално.“

Познати чланак *Синдикати и партија* (текст бр. 50) проистекао је из те дискусије (Т. Кацлеровић, предговор књизи Д. Туцовић, *Изабрани списи* I, стр. LI — LII; С. Димитријевић, *Радован Драговић*, стр. 112; текст бр. 51; Извештај управе ССДС Трећем конгресу — Историјски архив КПЈ III, стр. 69).

С. Д.

15 (28) октобар 1904.

У спору између Р. Драговића и М. Поповића, суд части у саставу: председник др Д. М. Бурин; деловођа Т. Милојевић; судија В. М. Стојановић, М. Перкић и Д. Туцовић, на својој седници од 15 (28) октобра 1904. донео је пресуду у корист Р. Драговића („Радничке новине“, 23. X 1904), (види текст и коментар бр. 49).

Ж. Ј.

16 (29) октобар 1904.

ГПУ је поверила Д. Туцовићу редакцију „Радничког календара за 1905. годину“, и обавестила је да се рукописи шаљу Д. Туцовићу преко редакције „Радничких новина“ („Радничке новине“, 16. X 1904).

Календар који је уредио Д. Туцовић пуштен је у продају крајем 1904. године, („Радничке новине“, 25. XII 1904).

Ж. Ј.

18 (31) октобар 1904.

У понедељак 18 (31) октобра 1904. настављена је конференција синдикалних управа (Мој одговор, „Радничке новине“, 27. XII 1904) започета 14 (27) октобра 1904.

С. Д.

27 октобар (9. новембар) 1904.

Преко „Радничких новина“ тражено је 27. октобра (9. новембра) 1904. од синдикалних управа да доставе Д. Туцовићу податке који ће ући у „Раднички календар“ („Радничке новине“, 27. и 30. X и 6. XI 1904.) Ж. Ј.

7 (20) новембар 1904.

На великом радничком збору, који је сазвала месна београдска партијска организација 7 (20) новембра 1904, против гоњења радника од стране полиције, говорио је Д. Туцовић, сарадник „Радничких новина“, супротстављајући се захтеву А. Павићевића да се физички напади полиције сузбијају силом. Он је тада рекао да је „...противан изливу моменталних осећања у погледу сузбијању насиља, као што је противан и појединачној борби. Пролетаријат води класну борбу преко своје Социјалдемократске странке. Уписом у странку радници треба да групишу своју снагу, да би успешније водили борбу.“ Са Д. Туцовићем су се сагласили Р. Драговић и Д. Лапчевић („Радничке новине“, 10. X 1904.) Ж. Ј.

8 (21) новембар 1904.

На седници Главне партијске управе, од 8 (21) новембра 1904, прочитан је акт Контролне комисије ССДС, који јавља да је за члана Главне партијске управе изабран Д. Туцовић, правник, на место С. Васиљевића (записник ГПУ, Српска социјалдемократска партија, књ. I, Београд, 1966, стр. 233).

Ж. Ј.

10 (23) новембар 1904

Према обавештењу „Радничких новина“ од 10 (23) новембра 1904, Д. Туцовић је концептирано писмо секретара Савеза молерско-фарбарских радника, које је упућено истоименом савезу у Немачку, превео на немачки језик („Радничке новине“, 10. XI 1904).

Ово је потврдио бивши секретар поменутог савеза П. Станковић, који је, наводно, писао ово писмо („Радничке новине“, 20. X 1904), а демантовала редакција „Новог времена“ („Ново време“, 20. XI 1904).

„Радничке новине“ су потом објавиле „Изјаву молерског синдиката“, која је донета на седници Управе Савеза молерско-фарбарских радника 16 (29) новембра 1904, у којој се не спомиње Д. Туцовић. Уз ову изјаву Савеза, редакција „Радничких новина“ обавештава да је Д. Туцовић превео „једно или два писма“ Савеза („Радничке новине“, 1. XII 1904). Ж. Ј.

20. новембар (3. децембар) 1904.

У „Радничким новинама“ објављена је 20. новембра (3. децембра) 1904, следећа белешка: „Делегат Радничког савеза Дим. Туцовић путује у Пожаревац ради агитације у недељу 21. ов. м. [4. XII 1904] у 7 часова пре подне. Моле се синдикалне централе да му доставе пре поласка што би за њих имао да уради“ („Радничке новине“ 20. XI 1904). С. Д.

21. новембар (4. децембар) 1904.

Обавештење да је Раднички савез одредио Дим. Туцовића, на захтев другова у Пожаревцу, да као његов делегат одржи 21. новембра (4. децембра) 1904. збор у Пожаревцу и да посвршава све потребне послове. Зато се моле све организације у Београду да што пре извести о пословима које би им Д. Туцовић могао свршити у Пожаревцу („Радничке новине“, 13. XI 1904).

Вероватно се на овај Туцовићев боравак у Пожаревцу односи и податак да је Д. Туцовић, на позив месне организације у Пожаревцу, одржао предавање о политичкој ситуацији синдикату абашијских радника који су били пред покретом (Ж. Цветковић, *Димитрије Туцовић међу студентима*, АИРПС, МЖЦ, бр. 4, стр. 88). Ж. Ј.

28. новембар (11. децембар) 1904.

На конференцији Савеза кројачких радника, која је одржана 28. новембра (11. децембра) 1904. у Београду, говорио је Д. Туцовић „о раду код куће, раду на парче, децијем

и женском раду, трку систему и осталим радовима који штетно утичу на материјални положај и организацију радника" („Радничке новине“, 4. XII 1904).

Види Резолуцију са овог збора (текст бр. 52).

Месна београдска партијска организација обавестила је Главну партијску управу 28. новембра (11. децембра) 1904. да ће 5 (18) децембра 1904. одржати збор у локалу „Таково“, на коме ће реферисати Д. Туцовић о раду Интернационалног социјалистичког конгреса у Амстердаму (Записник ГПУ, *Српска социјалдемократска партија*, грађа, књ. I, Београд, 1966, стр. 238).

Ж. Ј.

29. новембар (12. децембар) 1904.

У Радничкој школи, за време школског часа који је држао Д. Туцовић у кооперативној кафани, 29. новембра (12. децембра) 1904, упао је у учионицу С. Марић, браварски радник, кога је премлатила полиција зато што је пружио заштиту једном сељаку, Д. Туцовић, Н. Николић и неколико радника пошани су у кварт да протестују, али је и њих малтретирао један жандарм („Радничке новине“, 3. XII 1904).

Ж. Ј.

4 (17) децембар 1904.

На седници управе Савеза абацијских радника, којој су присуствовали Д. Туцовић и Лука Павићевић у својству делегата Радничког савеза и радничка делегација из Шапца, говорило се о друговима из управе Савеза абацијских радника који су потписали оснивање „Новог времена“. Туцовићев говор био је саслушан са великом пажњом и у потпуности прихваћен од присутних. После тога потписници су се сагласили да прекину све везе са „Новим временом“, али су и изјавили да би било незгодно да повуку своје потписе. Зато ће сазвати „земаљску скупштину... на којој ће поднети цела данашња управа своје оставке" („Радничке новине“, 4. XII 1904; С. Димитријевић, Р. Драговић, стр. 108—109.)

Ж. Ј.

5 (18) децембар 1904.

На седници Главне партијске управе, одржаној 5 (18) децембра 1904, одлучено је да се Р. Драговићу као уреднику „Радничких новина“ и без његовог тражења да неодређено одсуство због одласка на лечење, а „да га у уредништву за време одсуства заступају другови Д. Лапчевић и Димитрије Туцовић" (Записник Главне партијске управе, *Српска социјалдемократска партија I*, стр. 240).

Десет дана касније, 15 (28) децембра 1904, одржана је седница Радничког савеза која је одлучила „да Раднички савез одобрила неограничено одсуство другу Радовану и пристаје да га у уређивању „Радничких новина“ замењује друг Драгиша Лапчевић" (Синдикални покрет, Седница управе Радничког савеза, „Радничке новине“, 25. XII 1924).

Д. Лапчевић и Д. Туцовић били су чланови редакционог одбора „Радничких новина" [види животописну белешку од 30. марта (12. априла) 1904].

Да је Д. Туцовић остао и даље у редакционом одбору „Радничких новина“, видимо из записника ГПУ (ж. б. 13. март 1905).

С. А.

На збору организованих радника у Београду, 5 (18) децембра 1904. у кафани „Таково“, који је сазвала месна партијска организација, Д. Туцовић је одржао реферат о раду Интернационалног социјалистичког конгреса у Амстердаму.

„Референт је се на интернационалним стварима задржао дуже, те је реферат поред иначе великог утиска био необично и поучан. Нарочито излагање друга Туцовића о одлуци Интернационалног конгреса о тактици, као и о последицама те одлуке у земљама у којима је, на жалост, пролетаријат поцепан, добро су дошла свим друговима којима наш расцеп не може бити пријатан" („Радничке новине“, 1. 4. и 11. XII 1904).

Ж. Ј.

15 (28) децембар 1904.

На седници управе Радничког савеза, одржаној 15 (28) децембра 1904. у Београду, између осталог је одлучено да се 20. децембра 1904 (2. јануара 1905) одржи конференција свих

синдикалних управа на којој ће Д. Туцовић поднети реферат о свим оним питањима о којима ће расправљати на главним синдикалним скупштинама („Радничке новине“, 25. XII 1904).
Ж. Ј.

20. децембар 1904. (2. јануар 1905)

На заједничкој седници свих савезних организација, које су се састале на позив Радничког савеза, 20. децембра 1904 (2. јануар 1905), у Радничкој кооперативи „Напред“ у Београду, Д. Туцовић је одржао реферат о издавању помоћи члановима синдиката („Радничке новине“, 29. XII 1904). Види текст бр. 54.

После веома живе полемике (види коментар текста бр. 54), конференција је усвојила Туцовићево мишљење (види коментар текста бр. 54).
Ж. Ј.

26. и 27. децембар 1904. (8. и 9. јануар 1905)

На главној годишњој скупштини Савеза металских радника, која је одржана 26. и 27. децембра 1904 (8. и 9. јануара 1905) у београдској кафани „Трансвал“, Д. Туцовић је реферисао о агитацији и тактици у синдикалној борби, а потом је предложио резолуцију, која је једногласно усвојена („Радничке новине“, 1. и 5. I 1905) (види коментар и текст бр. 58).
Ж. Ј.

1904.

У току 1904. године у редакцијском одбору часописа „Живот“ био је и Д. Туцовић, поред Н. Кошанина, власника часописа, Д. Бурића, главног уредника Р. Драговића, Д. Лапчевића и В. Стојановића (С. Димитријевић, Р. Драговић, стр. 73).

*

Током 1904. године Д. Туцовић је интензивно радио на стварању модерног синдикалног радничког покрета (АНРПС, Мемоари П. Павловића, Стенографске белешке 5. јуна 1953, стр. 3).
Ж. Ј.

10 (23) јануар 1905.

На седници ГПУ ССДП одржаној 10 (23) јануара 1905. разматрано је стање настало отказивањем уговора дотадашњег штампара „Радничких новина“. Предлог Н. Николића да се проналажење нове штампарије повери Д. Туцовићу и В. Пипалу био је одбијен. Донесена је одлука да се тај посао повери В. Пипалу (Записник ГПУ ССДП, Српска социјалдемократска партија, грађа, књ. I Београд, 1966, стр. 464—465).
С. Б.

16 (29) јануар 1905.

На првој земаљској скупштини Савеза обалских и надничарских радника, одржаној 16 (29) јануара 1905. у Београду, у кафани „Златна лаба“, у 8 часова пре подне, Д. Туцовић је одржао реферат (7. тачка дневног реда) „О организацији радника и скраћивању радног времена“. Следећи реферат, „О узајамности економске и политичке борбе“, поднео је Д. Лапчевић, после чега је донета и одлука о том питању („Радничке новине“, 12. и 19. I 1905).
С. Б.

На великом радничком збору, одржаном у сали „Кола-рац“ у 13 и по часова, који је сазвао Раднички савез са дневним редом „Радничка класа и предлог Закона о радњама“, после говора дра М. Илића и Д. Лапчевића усвојена је одговарајућа резолуција. Онда је говорио Д. Туцовић „и у краткој речи одушевљено изнео борбу руског пролетаријата против великог непријатеља руског народа, против царизма и позвао радничку класу да пошаље својим друговима у револуцији своје поздраве и своје симпатије“. Тада „из хиљада града радничких проломи се громко и одушевљено сложило: Живела револуција. Доле са царизмом. Предложена резолуција примљена је са неописаним одушевљењем.“ После отпевања „Марсеље“, збор се разишао (Са радничког збора, „Радничке новине“, 19. I 1905).

Види текст и коментар бр. 60.

То је било прво изјашњавање српског социјалистичког радничког покрета у прилог руске револуције из 1905. С. Д.

19. јануар (1. фебруар) 1905.

На седници Радничког савеза, одржаној 19. јануара (1. фебруара) 1905. у Београду, за референта на збору монополских радника одређен је Д. Туцовић. Пошто је збор, заказан за 23. јанбар (5. фебруар) 1905, био онемогућен, јер је директор Фабрике дувана наредио радницима да раде на дан одржавања збора, одржан је недељу дана касније („Радничке новине“, 26. I 1905).

С. Б.

30. јануар (12. фебруар) 1905.

На Другој редовној скупштини Удружења књиговезачких радника, која је одржана 30. јануара (12. фебруара 1905) у Београду, у кафани „Два Црногорца“, на крају рада скупштине Д. Туцовић је одржао предавања „Дужности синдиката и чланова синдиката у радничкој борби“ („Радничке новине“, 26. I, 10. II 1905). Види текст и коментар бр. 62.

На протестном збору монополских радника и радница Фабрике дувана, који је одржан 30. јануара (12. фебруара) 1905. у Београду, у сали „Славија“, говорио је Д. Туцовић против увођења пензионог фонда у истој фабрици („Радничке новине“, 29. I, 5. II 1905). На збору је донета резолуција (види текст и коментар бр. 61).

С. Б.

31. јануар (13. фебруар) 1905.

На годишњој скупштини Београдске партијске организације, одржаној 31. јануара (13. фебруара) 1905. у Београду, изабрани су делегати за III конгрес ССАС у Крагујевцу: Д. Туцовић, П. Станковић, Т. Милојевић, Н. Милакић, В. Гајић, Ј. Крстић и Т. Петковић („Радничке новине“, 5. II 1905).

С. Б.

2 (15) фебруар 1905.

На седници Радничког савеза 2 (15) фебруара 1905. одлучено је да ће се III конгрес Радничког савеза одржати у Духовима [6 (19) и 7 (20) VI 1905], утврђен је привремени дневни ред, по коме је за референта 6. тачке — нова правила, одређен Д. Туцовић. Том приликом Д. Туцовић је изабран да изради напрт нових правила Радничког савеза, која ће се претрести на седницама Радничког савеза и поднети Конгресу на одобрење („Рад. новине“, 9. II 1905).

Веза са текстовима и коментарима бр. 64, 69, 70, 71, 72.
М. Т.

27. фебруар (12. март) 1905.

Управа Савеза молерско-фарбарских и лакирерских радника обавестила је своје чланове и остале раднике да ће 27. фебруара (12. марта) 1905. у просторијама организације одржати конференцију на којој ће Д. Туцовић реферисати „О потреби радничких организација“ („Радничке новине“, 23. II 1905).

С. Б.

5 (18) март 1905.

Савез молерско-фарбарских и лакирерских радника обавестио је чланове да ће 5 (18) марта 1905. у Београду одржати конференцију на којој ће Д. Туцовић реферисати о „Радничкој солидарности“ („Радничке новине“, 5. III 1905).

С. Б.

Између 7 (20) и 13 (26) марта 1905.

На заједничкој седници ГПУ ССДП и ГРС, одржаној између 7 (20) и 13 (26) марта 1905. у Београду, којој је присуствовао и Д. Туцовић у име редакције „Радничких новина“, расправљано је о телеграму Р. Манојловића, у коме јавља да је у Шапцу „настала пометња код другова“ и тражи да се пошаље изасланик. Одлучено је да се пошаље Д. Туцовић „да провиди и среди стање у Шапцу“.

На истој седници расправљано је и о одлуци конференције синдикалних управа од 7 (20) марта 1905. у Београду да

се припреме за прославу Првог маја повере ГПУ и ГРС и у вези с том одлуком решено је, између осталог, да се Д. Туцовићу повери уређивање „Мајског списка“, а исто тако да на великом агитационом збору посвећеном Првом мају, 27. марта (9. априла) 1905. у Београду он буде референт (Записник ГПУ ССДП, *Српска социјалдемократска партија*, грађа, књ. I, Београд, 1966, стр. 474—475).

Напомињемо да је ово прво записнички регистровано присуство Д. Туцовића на седници ГПУ ССДП. С. Б.

12 (25) март 1905.

Дванаестог (25) марта 1905. објављен је дневни ред Трећег конгреса Радничког савеза, заказаног за 7 (19) и 7 (20) јун 1905; за 6. тачку дневног реда предвиђена су — нова правила, референт Д. Туцовић („Рад. новине“, 12 — 30. III; 4, 11—28. V и 1. VI 1905; 12, 14, 17, 19, 21, 24, 26, 28, 31. I и 2. II 1906; *Синдикални покрет у Србији, 1903—1919*, Београд, 1958, стр. 174).

Према усвојеном дневном реду на конгресу, нова правила била су 2. тачка дневног реда (*Синдикални покрет у Србији, 1903—1919*, Београд, 1958, стр. 162). М. Т.

13 (26) март 1905.

На седници ГПУ ССДП одржаној 13 (26) марта 1905. донесена је одлука да предлог металског радника Ф. Копареца о растурању „Радничких новина“ проуче и примене Д. Туцовић, члан редакционог одбора, В. Пштал, благајник и Љ. Савић, администратор „Радничких новина“.

На истој седници усвојен је предлог председника Д. Лапчевића да Београдска партијска организација организује што чешћа предавања „из области социјалдемократског програма“, као и да Партијска управа ангажује другове који ће одржавати предавања. За предаваче су одређени: Д. Туцовић, Т. Милојевић, Н. Дивац, Ж. Топаловић, Б. Јеленић, Д. Поповић и др Д. Бурић (Записник ГПУ ССДП, *Српска социјалдемократска партија*, грађа, књ. I, Београд, 1966, стр. 475—476). С. Б.

На великом радничком збору у Београду, који је сазвала Месна организација ССДП 13 (26) марта 1905. у сали „Коларац“ за 14 часова, Д. Туцовић је одржао „исцрпан и аргументисан“ двочасовни реферат „Руска револуција и социјална демократија“. На збору је сакупљено 25.20 дина. прилога за руску револуцију. Збору су послани многобројни поздравни телеграми из унутрашњости, који су по наређењу министра унутрашњих послова Стојана Протића заплаћени („Радничке новине“, 5, 9, 12. и 19. III 1905; „Правда“, 9. III 1905.; „Политика“, 14. III 1905). С. Б.

16 (29) март 1905.

На заједничкој седници ГРС и ГПУ ССДП, одржаној 16 (29) марта 1905. у Београду, којој је присуствовао и Д. Туцовић у име редакције „Радничких новина“, усвојен је предлог Д. Туцовића да се М. Перкићу, бившем благајнику и администратору „Радничких новина“, који је на основу књига дуговао администрацији око 300 дина., остави изврстан рок за враћање дуга. У противном да се тужи суду. Одлучено је да тај рок буде 10 дана.

На истој седници одлучено је да се Д. Туцовићу повери организација прославе Првог маја у Београду, као и распоред организација у поворци на дан прославе (Записник ГПУ ССДП, *Српска социјалдемократска партија*, грађа, књ. I, Београд, 1966, стр. 477—478; „Радничке новине“, 14. IV 1905). С. Б.

20. март (2. април) 1905.

На конференцији Савеза месарских радника, одржаној 20. марта (2. априла) 1905. у Београду, после предавања Л. Павићевећа („О значају организације“), говорио је Д. Туцовић „О поскупљењу меса и картелу месарском“, „напомињући да се картелисање рђаво одазива и на раднике као потрошаче, и на раднике месарске“. О истом питању говорио је и Д. Лапчевић („Радничке новине“, 23. III 1905).

2 (15) април 1905.

На седници Главне партијске управе 2 (15) априла 1905. прочитано је писмо Д. Туцовића којим обавештава о току послова на уређивању „Мајског списка“, за који је он био задужен. Главна партијска управа је то примила к знању. Туцовић је присуствовао седници у име редакције „Радничких новина“ (Српска социјалдемократска партија, грађа, Београд, 1966, стр. 480—481).

М. Т.

9 (22) април 1905.

Мајски спис „Први мај 1905“, који се појавио у издању ССДС и у редакцији Д. Туцовића, изашао је 9 (22) априла 1905. у Београду („Радничке новине“, 9. IV 1905).

С. Б.

14 (27) април 1905.

„Радничке новине“ од 14 (27) априла 1905. донеле су обавештење о начину прославе Првог маја, у коме се, поред осталог, наводи да ће „упуства свим радницима као и објашњења и упуства у свим другим стварима“ давати за време прославе Д. Туцовић („Радничке новине“, 14. IV 1905).

С. Б.

25. април (8. мај) 1905.

Д. Туцовић је присуствовао као представник редакције „Радничких новина“ конференцији ГПУ ССДС и РС и председника и секретара металског, кројачког и кожарско-прерађивачког синдиката, одржаној 25. априла (8. маја) 1905. у Београду поводом штрајка кројачких и обућарских радника у Официрској задрузи у Београду, штрајка радника у Железничкој радионици у Нишу, штрајка месарских и лимарских радника у Београду и других штрајкова, као и односа војске и полиције према овим штрајковима. У дискусији о штрајку радника у Железничкој радионици у Нишу Д. Туцовић је изнео своје мишљење, по коме овај штрајк има политички карактер и стоји у вези са исходом штрајка у Официрској задрузи, те да је потребно да се, мада нема изгледа на успех,

На великом протестном збору Савеза монополских радника против увођења пензионог фонда у Фабрици дувана у Београду, одржаном 20. марта (2. априла) 1905. у сали Бајлонове пивнице, реферисао је Д. Туцовић „вдио опширно и сјајном аргументацијом“. После Д. Туцовића говорили су и Д. Лапчевић, Н. Величковић и С. Влајић. Донесена је одлука против увођења пензионог фонда у 4 тачке („Радничке новине“, 23. III 1905).

С. Б.

27. март (9. април) 1905.

На великом радничком агитационом збору, који је сазвао Раднички савез 27. марта (9. априла) 1905. у Београду, у сали „Коларац“, Д. Туцовић је говорио о „Прослави Првог маја и захтевима радничким“ („Радничке новине“, 16, 19, 26. и 30. III 1905).

С. Б.

*

На седници ГПУ ССДС, одржаној 27. марта (9. априла) 1905. у Београду, усвојен је предлог председника Д. Лапчевића да се Д. Туцовићу, као сараднику листа, поклони повезани комплет „Радничких новина“ за 1904. годину (Записник ГПУ ССДС, Српска социјалдемократска партија, грађа, књ. I, Београд, 1966, стр. 478—480).

С. Б.

Пролетје (март-април) 1905.

У пролетје (март—април) 1905. године Д. Туцовић је, на позив С. Борђевића, молерског радника и радничког функционера, и неколико ђака, социјалиста, ученика виших разреда гимназије, одржао предавање у кафани „Код последњег гроша“ у Пожаревцу. Д. Туцовић је дошао бродом до пристаништа Дубравице, где је био дочекан. После предавања био је гост С. Борђевића (Т. Кацеровић, *Раднички покрет у Пожаревцу и срезу пожаревачком до првог светског рата*, Пожаревац, 1956, стр. 5, 108).

С. Б.

продужи да не би официри извукли политичку корист. „Што се тиче политичког држања нашег покрета“ — истакао је он у својој дискусији — „не требамо да се обележимо као противници завереника директно, већ противу целе буржоаске класе. Ми требамо да гонимо владу да реши то питање, а не да она чека да ми вадимо кестење за њу...“ Из ових разлога сматра да би збор у Нишу требало одложити или послати А. Павићевића „да ствар мало ублажи“. У даљој дискусији он се није сложио са мишљењем А. Павићевића и Н. Николића да не би требало уложити протест због догађаја у Нишу. О овом питању донесене су одлуке које је у својој претходној дискусији формулисао Д. Лапчевић — да се у Нишу одржи збор коме ће присуствовати А. Павићевић, а поводом догађаја у Нишу да РС и Савез металских радника уложе протест министру грађевина.

Поводом штрајка у Официрској задружи одлучено је да сами синдикати донесу одлуке у погледу даљег вођења или обустављања штрајка и да се 27. априла (10. маја) 1905. одржи заједничка конференција штрајкача (кројачких и обућарских радника) на којој ће РС и ССДС заступати А. Павићевић, Д. Туцовић, Д. Лапчевић и Н. Величковић (Записник ГПУ ССДС, *Српска социјалдемократска партија*, граба, кн. I, Београд, 1966, стр. 485—488).

С. Б.

4 (17) мај 1905.

Објављен предлог правила Радничког савеза, који је израдио Д. Туцовић за Трећи конгрес Радничког савеза заказан за 6 (19) и 7 (20) јун 1905. Референт је Д. Туцовић („Рад. новине“, 4. V 1905). Види текст и коментар бр. 64.

М. Т.

15 (28) мај 1905.

Савез металских радника објавио је да ће 15 (28) маја 1905. у Београду, у Бајлоновој пивници, одржати ванредни збор чланова, на коме ће као I. тачка дневног реда бити предавање Д. Туцовића „О значају радничких конгреса“ („Рад. новине“, 14. V 1905).

С. Б.

5. (18) јун 1905.

На великом јавном радничком социјалдемократском збору у Крагујевцу, који је 5 (18) јуна 1905. на пијаци, пред новим судом, у 9 часова пре подне, организовала месна партијска организација поводом одржавања III конгреса ССДС и III конгреса РС, у присуству конгресних делегата говорили су Д. Лапчевић, Д. Туцовић, А. Павићевић и Н. Величковић („Радник“, Крагујевац, 12. VI, 3. VII 1905; „Радничке новине“, 18. VI 1905).

*

Д. Туцовић је присуствовао раду III конгреса ССДС, одржаном 5 (18) и 6 (19) јуна 1905. у Крагујевцу, у локалу Крагујевачког радничког потрошачког друштва „Народни дом“ („Радничке новине“, 18. VI 1905).

На првој преподневној седници, за време дискусије о питању ко има права да учествује на конгресу, вођене пре утврђивања дневног реда Конгреса, Д. Туцовић је подржао А. Павићевића, који је изнео мишљење ГПУ ССДС и РС (види записник ГПУ ССДП, *Српска социјалдемократска партија*, граба, кн. I, Београд, 1966, стр. 469) „да на савезном конгресу учествују само делегати савезних организација и они партијски делегати који су у исто време чланови савезних организација; на партијском конгресу могу учествовати делегати партијских организација и они делегати савезних организација који су чланови партије“. Конгрес је усвојио мишљење Д. Лапчевића да се о томе дискутује тек пошто верификациони одбор прегледа пуномоћја и после конституисања Конгреса („Радничке новине“, 18. VI 1905). После конституисања Конгреса прихваћена је одлука у смислу предлога А. Павићевића („Радничке новине“, 29. VI 1905).

На истој седници прихваћен је извештај Одбора за преглед пуномоћја изабраних делегата за III конгрес ССДС и III конгрес РС, којим је утврђена правоваљаност пуномоћја које је Д. Туцовић издао Београдска партијска организација („Радничке новине“, 25. VI 1905).

У Извештају управе ССДС III конгресу, који је на истој седници прочитао секретар Н. Николић, у делу у коме се говори о борби против групе М. Поповића, К. Јовановића, Ј. Скерлића и њихових истомишљеника, истакнуто је да је те-

орију одрицања од политичке борбе заступао М. Поповић, а гледиште странке и РС „о узајамности обе врсте борбе“ Д. Туцовић и Д. Лапчевић, као да је и „нешто од ових дискусија“ штампао Д. Туцовић у додатку партијског органа („Радничких новина“) („Радничке новине“, 16. VII 1905). Мисли се на чланак Д. Туцовића *Синдикати и партија*, објављен у додатку „Радничких новина“ од 30. X и 24. XI 1904. Види текст и коментар бр. 50.

У истом извештају, у делу у коме се говори о штампи, наводи се да је уређивање партијског органа („Радничких новина“) било поверено Р. Драговићу, као уреднику и Д. Лапчевићу и Д. Туцовићу („Радничке новине“, 16. VII 1905). С. Б.

6 (19) јун 1905.

На трећој седници Конгреса, одржаној 6 (19) јуна 1905, прочитан је Извештај оверача о избору Партијске управе и Контролне комисије, по коме је Д. Туцовић, са 39 гласова, изабран за члана Контролне комисије. Међутим, одмах после читања извештаја, он је дао изјаву да се не може примити те дужности стога што још није завршио школу и што ће у току 1905. године морати да иде у војску. На предлог Р. Драговића и П. Тасића, Конгрес је усвојио ову изјаву. (Види текст и коментар бр. 66.)

На гласању за секретара Партије Д. Туцовић, који није био кандидован, добио је 1 глас („Радничке новине“, 6, 10. VIII 1905).

На истој седници, у дискусији поводом оставки Д. Лапчевића, Н. Николића, В. Пипала и Л. Јовина на чланство у ГПУ, Д. Туцовића, С. Ковачевића и др. Д. Бурића на чланство у Контролној комисији, Д. Туцовић се изјаснио против оставки „неких другова“, истакавши да би, иако је с обзиром на „целокупно расположење и атмосферу у покрету“ разумљиво њихово држање на Конгресу, њихово неприхватање „створило (би) неизлазно стање и било (би) велики удар за покрет“ (исти извор).

На истој седници, пре почетка дискусије о усвајању резолуције по реферату В. Стојановића „Дисциплина и тактика“, изнео је Д. Лапчевић свој усмени предлог резолуције у смислу резолуција донетих на међународним социјалистичким конгресима 1871, 1896. и 1900. године, у којој је истакнуто

јединство свих врста борбе, а не само заснивање економске и политичке акције на јединству у страници, како је стајало у предлогу Стојановићеве резолуције (тач. II). Како ни Лапчевић ни Стојановићев предлог није обухватио целовито овај проблем, неки диспутанти (Ж. Топаловић, М. Аранбеловић, Л. Јовин) предложали су да се обе резолуције ускладе. Д. Туцовић у својој дискусији истакао је да обе „резолуције наглашавају једно начело: јединство синдикалног и политичког покрета у радничкој борби. I и III тачка Стојановићеве резолуције не могу се усвојити јер за I тачку треба изнети гледиште на компромисе а III тачка не спада у опсег тактике“ те је предложио да Конгрес одустане од решења овог питања и донесе одлуку да се „партија држи тактике утврђене на међународним конгресима“. Оба предлагача усвојила су предлог Д. Туцовића, Д. Лапчевић с напоменом да се нагласе резолуције са конгреса из 1871, 1896, 1900. и 1904. године, а В. Стојановић да сам Туцовић формулише свој предлог. Туцовић је ово и учинио предлажући следећу формулацију за прелаз на дневни ред: „У питању теоријске тактике III конгрес Српске социјалдемократске странке усваја она начела пролетерске борбе која су утврђена у одлукама о тактици на међународним социјалистичким конгресима.“ Конгрес је једногласно усвојио овај предлог („Радничке новине“, 14. IX 1905; види текст и коментар бр. 67).

За време дискусије, на истој седници, о 5. тачки дневног реда Конгреса — предлог резолуције Л. Павићевића „Избори у окрузима“ — Д. Туцовић је подржао предлог резолуције којом је предвиђено да ССДС не иде на истицање кандидатских листа по окрузима, нити на организован рад међу сеоским масама, упозоравајући да би, с обзиром на „каковоју елемената на селу“, такав рад био „само на штету вароши“. На крају дискусије замолио је Конгрес да у интересу Партије прими предложену резолуцију. Резолуција је усвојена са 69 против 27 гласова („Радничке новине“, 14, 17. IX 1905; види текст и коментар бр. 68).

С. Б.

•

На Трећем конгресу Радничког савеза који је одржан 6 (19) и 7 (20) јуна 1905. у Крагујевцу, у кафани Радничке кооперативе „Народни дом“, првог дана, у дискусији по из-

вештају управе Радничког савеза Дим. Туцовић је прекинуо излагање М. Пауновића који „криви Рад. савез да је радио на расцепу“ радничког покрета. Д. Туцовић је тражио од Пауновића „да прочита акт којим управа Рад. савеза тражи од управе Савеза дрводељских радника да да оставку“. На то је Пауновић изјавио „да је Милан Стојановић тражио од њих да поднесу оставку“ („Рад. новине“, 14. II 1905).

Ова полемика избила је зато што је на ванредној скупштини Савеза дрводељских радника, одржаној 25. јула (7. августа) 1905, за председника Савеза изабран М. Пауновић, који се појављује међу покретачима листа „Ново време“, који окупља снаге за борбу против јединства ССДС. Те снаге су истицале да „стручни синдикални покрет у нас заслужује нашу особиту пажњу“, а „политичка организација доћи ће сама собом после ове или уз ову, како се где потреба буде осетила“ (М. Поповић, *Синдикати и радничка странка*, „Ново време“, бр. 2, год. III; С. Димитријевић; Р. Драговић, Београд, 1954, стр. 94—117).

М. Т.

7. (20) јун 1905.

Другог дана заседања Трећег конгреса Радничког савеза, 7 (20) јуна 1905, Д. Туцовић је поднео пројект правила Радничког савеза, па пошто су она примљена у начелу, он је на примедбе дате у дискусији у појединостима дао објашњења и завршну реч. Правила су усвојена уз извесне измене (види текст и коментар бр. 64, 69, 70, 71 и 72), („Рад. новине“, 12, 14, 17, 19, 21, 24, 26, 28, 31. I и 2. II 1906).

Иако није био кандидован, Д. Туцовић је добио један глас за избор у надзорни одбор Главног радничког савеза („Рад. новине“, 4. II 1906).

М. Т.

Између 13 (26) и 16 (29) јуна 1905.

На заједничкој седници ГПУ ССДС и ГРС, одржаној између 13 (26) и 16 (29) јуна 1905. у Београду, у редакциони одбор „Радничких новина“ изабрани су: Д. Лагчевић, В. Стојановић, Д. Туцовић и Т. Милојевић. За уредника „Радничких новина“ изабран је Р. Драговић (Записник ГПУ ССДС, *Српска социјалдемократска партија*, грађа, књ. I, Београд, 1966, стр. 502—503; „Радничке новине“, 15. VI 1905).

С. Б.

5 (18) јул 1905.

Сукоб Р. Драговића и Д. Туцовића са С. Мрцаиловићем избио је 5 (18) јула 1905, јер их је Мрцаиловић напао што нису стојећи саслушали указ који се читао у Народној скупштини. Мрцаиловић је ради тога позвао Р. Драговића и Д. Туцовића на двобој, који је имао да се одржи 6 (19) августа 1905, али до тога није дошло, јер су и Р. Драговић и Д. Туцовић одбили да прихвате тај позив („Радник“, Крагујевац, 18. XI 1906).

М. Т.

Види текст и коментар бр. 74.

22. јул (4. август) 1905.

На седници ГПУ ССДС одржаној 22. јула (4. августа) 1905. у Београду у вези са поднетом оставком Д. Туцовића на чланство у редакционом одбору „Радничких новина“, донесена је одлука „да се објави како је престао редакциони одбор“ (Записник ГПУ ССДС, *Српска социјалдемократска партија*, грађа, књ. I, Београд, 1966, стр. 512).

С. Б.

25. јул (7. август) 1905.

На седници ГПУ ССДС одржаној 25. јула (7. августа) 1905. у Београду, одбијен је захтев Д. Туцовића, који је, према изјави уредника „Радничких новина“ Р. Драговића, тражио да се објави како је престао бити сарадник листа (Записник ГПУ ССДС, *Српска социјалдемократска партија*, грађа, књ. I, Београд, 1966, стр. 514).

С. Б.

27. јул (9. август) 1905.

„Радничке новине“ од 27. јула (9. августа) 1905. објавиле су у рубрици „Партијске објаве“ одлуку ГПУ ССДС о укидању редакционог одбора „Радничких новина“, као и да ће до тадашњи чланови редакције радити на листу као сарадници. Лист ће уређивати уредник Р. Драговић. Члан укинутог редакционог одбора био је и Д. Туцовић.

С. Б.

28. август (10. септембар) 1905.

На скупштини Савеза дрводељских радника, одржаној 28. августа (10. септембра) 1905. у Београду, у „Бајлоновој, пивници“, пре бирања нове управе говорио је изасланик ГРС Д. Туцовић о непосредним задацима Савеза и нове управе, позивајући раднике да прате развитак радничког покрета у целини, читају „Радничке новине“, упознају се са социјализмом, како би могли боље да одговоре овим задацима, док је младим члановима препоручио да се на јесен упишу у Радничку социјалистичку школу („Радничке новине“, 24. VIII, 3. IX 1905; види текст и коментар бр 75).

С. Б.

5 (18) септембар 1905.

На заједничкој седници Главне партијске управе Српске социјалдемократске странке и управе Главног радничког савеза 5 (18) септембра 1905. изабрани су ревизори за синдикате, међу којима је и Д. Туцовић за Савез дрводељских радника (Српска социјалдемократска партија, грађа, Београд, 1966, стр. 524), јер се он већ бавио проблемима овог Савеза (види текст бр. 75).

М. Т.

20. септембар (3. октобар) 1905.

На својој седници од 20. септембра (3. октобра) 1905. Месна партијска организација у Београду искључила је из чланства ССАП лимарског радника Ж. Правдића „због његових недозвољених поступака у покрету“.

До овог искључења дошло је, према писању „Радничких новина“ (чланак „Друговима на знање“), због клеветања од стране Ж. Правдића Р. Драговића, Д. Туцовића, Т. Милојевића, Ж. Топаловића, А. Павићевића, Н. Величковића и др., напада на наведене личности у редакцији „Радничких новина“ и писма упућеног најпре „Малом журналу“ а касније „Радничким новинама“, у коме позива све организоване раднике да се боре против њих. На захтев Р. Драговића формиран је партијски суд који је требало да испита овај сукоб и

донесе пресуду. Пошто се Ж. Правдић није појавио пред овим судом, престао је бити члан ССАП, о чему се и обавештавају радници („Радничке новине“, 24. IX 1905).

С. Б.

25. септембар (8. октобар) 1905.

На крају рада ванредне скупштине Савеза металских радника, одржане 25. септембра (8. октобра) 1905. у Београду, у кафани „Трансвал“, поводом проневере савезног новца председника Надзорног одбора Д. Тодоровића и смењивања управе Савеза од стране ГРС, расправљано је о „неуљудном и недрутарском писму“ Ж. Правдића објављеном у анархистичком листу „Хлеб и слобода“.

Дан раније, редакција „Радничких новина“ оптужила је Ж. Правдића као човека који уноси „забуну у редове металских радника“ причајући да је ГРС сменио управу Савеза да би присвојио њену уштећевину од 2.000 динара, човека који сазива конференције и на њима агитије за одвајање Савеза металских радника од ГРС и клевета све другове који су се ангажовали да спрече крађе у радничким организацијама („Радничке новине“, 24. IX 1905).

Скупштина је тражила да се Ж. Правдић искључи из чланства, али се, „после речи нападутог“ Д. Туцовића, задовољила изјавом Ж. Правдића да је писмо написао у узбуђењу „а да није анархиста нити се солидарише са њиховим листом“ и његова извињења оклеветаним друговима. После скупштине Ж. Правдић се у редакцији „Радничких новина“ и лично извињивао Р. Драговићу („Радничке новине“, 24. IX, 1. X 1905).

Крагујевачки „Радник“ објавио је 25. септембра (8. октобра) 1905. чланак „Једна занемарена дужност“, у коме се наводи да из недостатка материјалних средстава нису штампани извештаји са конгреса, конкретно Правила Радничког савеза, „онако како је предлог друга Туцовића редиговао III конгрес“ Радничког савеза („Радник“, Крагујевац, 25. IX 1905).

Партијско повереништво на Чукарици (Београд) објавило је да ће 25. септембра (8. октобра) 1905. у Београду, у

„Новој кафани“ Б. Савковића, Д. Туцовић одржати предавање „Најближи задаци наше политичке борбе“ („Радничке новине“, 24. IX 1905). С. Б.

30. октобар (12. новембар) 1905.

„Радничке новине“ донеле су обавештење да ће се у Београду, у локалу Кооперативе, 30. октобра (12. новембра) 1905, приредити вечеринка на којој ће Д. Туцовић, правник, одржати предавање („Радничке новине“, 29. X 1905). С. Б.

31. октобар (13. новембар) 1905.

На седници ГПУ ССДС одржаној 31. октобра (13. новембра) 1905. у Београду, на предлог председника Р. Драговића, донесена је одлука да се 13 (26) новембра 1905. у Београду одржи велики збор за опште право гласа. За референта на збору одређен је Д. Туцовић (Записник ГПУ ССДП, *Српска социјалдемократска партија*, грађа, књ. I, Београд, 1966, стр. 537—538). С. Б.

5 (18) новембар 1905.

Београдска радничка кооператива „Напред“ објавила је обавештење да ће 5 (18) новембра 1905. у локалу Кооперативе приредити вечеринку на којој ће Д. Туцовић, правник, одржати предавање („Радничке новине“, 5. XI 1905). С. Б.

12 (25) новембар 1905.

„Радничке новине“ објавиле су 12 (25) новембра 1905. у рубрици „Кооперативни покрет“ писмо једне групе чланова Кооперативе, датирано 2 (15) новембра 1905. у коме обавештавају чланове да ће се 13 (26) новембра исте године у Београду, у 9 часова пре подне, у локалу Кооперативе одржати скупштина на којој ће се расправљати о стању у Кооперативи и узроцима слабог рада њене управе. Позив су потписали: Р. Драговић, Д. Туцовић, Н. Марчетић, А. Фирт, И. Миаквић, Р. Живковић и М. Продановић („Радничке новине“, 12. XI 1905; види текст и коментар бр. 76). С. Б.

26. новембар (9. децембар) 1905.

За 26. новембар (9. децембар) 1905. била је заказана вечеринка са програмом у локалу Радничке кооперативе. Било је предвиђено да на њој говори Д. Туцовић („Рад. новине“, 26. XI 1905). М. Т.

28. новембар (11. децембар) 1905.

На збору студентске омладине, који је одржан против закључивања зајма самосталске владе Љ. Стојановића са Аустро-Угарском, 28. новембра (11. децембра) 1905. на Универзитету у Београду, у име социјалистичке омладине говорили су Д. Туцовић и Ж. Топаловић. На збору је донета и резолуција социјалистичке омладине („Радничке новине“, 3. XII 1905; „Самоуправа“, 1. XII 1905). Види текст и коментар бр. 77. С. Б.

Новембар 1905.

Главни раднички савез поднео је извештај Међународном синдикалном савезу за 1904. годину, датиран новембра 1905, са потписом Главни савез синдиката Србије и Д. Туцовић, земаљски кореспондент.

Види текст и коментар бр. 78.

М. Т.

11 (24) децембар 1905.

На партијском збору 11 (24) децембра 1905. у Београду, у сали „Коларац“, одржаном поводом избора посланика за град Београд, у присуству великог броја радника реферисао је Д. Туцовић о учешћу ССДП на изборима. Он је, „прекидајући више места бурним одобравањем“, изложио „све користи и побуде“ које су утицале да ССДС узме што активније учешће на овим изборима. На збору је поред Д. Туцовића, говорио и А. Павићевић, који је био кандидат ССДС („Радничке новине“, 10. и 14. XII 1905; види текст и коментар бр. 80). С. Б.

21. децембар 1905 (3. јануар 1906)

Јеврем Туцовић, свештеник, упутио је своме сину Димитрију 21. децембра 1905 (3. јануара 1906) из Ужица писмо на адресу коју је означио Д. Туцовић у свом последњем писму — Београд, Милеш.[евска?], у коме га обавештава да му шаље за Очеве и празник (Божић) 20 динара и даје савете поводом његовог одласка у војску.

У овом се писму налазе и неки допунски подаци: „... Не знам да ли још фунгираш као Бак или војник, а већ знам да си првени социјалиста... Али Димитрије ви као, да хоћете, да изгубите и оно мало ваге што сте стекли, вашим неумесним испадима. Баш су вас обевнђали фузионаши до краја и хоће лијепо да вас упропасте. Зар је оно паметно упасти у туђи клуб, тражити реч и кад им се закрати правити неред... Ово ако је онако, како скоро све новине донеше, онда ви више немојте говорити о слободи збора и договора, о солидности и легалности према постојећим законима и законским прописима...” (АИРПС, ЗДТ, стр. 281).

С. Б.

24. децембар 1905 (6. јануар 1906)

„Радничке новине“ донеле су програм вечеринке која ће се одржати 24. децембра 1905 (6. јануара 1906) у Београду, у локалу кооперативе „Напред“. Уводна реч Д. Туцовића („Радничке новине“, 24. XII 1905).

С. Б.

26. децембар 1905 (8. јануар 1906)

Социјалистичка организација „Дунав“ заказала је плакатама јавни збор за 26. децембар [1905 (8. јануар 1906)] у кафани „Јеврејска касина“, на којем је Д. Туцовић требало да реферире о избору народног посланика за град Београд (Народна библиотека, збирка летака, 108/81).

С. Б.

1905—1911.

Милан Драговић, брат Р. Драговића, у периоду од 1905. до 1911. године одржавао је директне везе са руководиоцима радничког покрета Србије Д. Лапчевићем и Д. Туцовићем (С. Кесић, *Везе и односи између радничког покрета Србије и Босне и Херцеговине 1909—1914. године*, Историја радничког покрета, Зборник радова ИРП, бр. 4, Београд, 1967, стр. 7—8).

С. Б.

Јануар 1906.

Д. Туцовић, правник, помиње се као ревизор Главног радничког савеза у Савезу дрводељских радника, са седиштем у кафани „Црни петао“ (Белешка на корицама часописа „Живот“, 1906, св. 1—3, јануар — март — упореди ж. б. 5. септембар 1905).

С. Д.

Јануар — крај новембра 1906.

Д. Туцовић је од јануара 1906. све до јесени те године био у војсци. У почетку је био у Београду. Десетог (23) фебруара јавио се одатле једном картом, у којој стоји: „Сутра полазим“ (АИРПС, збирка Д. Т., бр. 298 в). Према Н. Поповићу, он је служио војску у Ваљеву (Н. Поповић, *нав. дело*, стр. 36). Овај податак потврђује и карта коју је његов кувар из војске упутио преко социјалистичке организације у Ваљеву Д. Туцовићу, „нареднику, будућем потпоручнику“ (АИРПС, збирка Д. Т. бр. 318 — 19. карта).

Тврђу да је Д. Т. служио војску у Ужицу заједно са Миланом Гројићем и Владом Мирићем налазимо у Гројићевом мемоарском осврту (АИРПС, ММГ, бр. 1, стр. 31). Из писма Д. Т. упућених Д. Лапчевићу (текстови 83а, 87а, 88г и 89а) може се закључити да је он заиста служио војску у Ужицу.

Његов боравак у војсци објашњава његово неучествовање на IV конгресу ССДП, одржаном априла 1906 (види поздрав — текст бр. 85; Н. Поповић, *исто дело*, стр. 91).

Д. Туцовић је слао из војске прилоге за „Радничке новине“ (види текстове и коментаре бр. 84 — 88), а за Први мај упутио је поздрав: „Свим друговима честита револуционарни дан, Празник рада — Друг из касарне“ (Поздрави Првом мају, „Радничке новине“, 20. IV 1906).

За време служења војске био је у сталној преписци са руководиоцима људима ССДС, који су га информисали о приликама и тражили од њега мишљење. Тако, нпр., он добија писма од Д. Лапчевића (АИРПС, збирка Д. Т., бр. 128, 129; збирка СДП, бр. 21, 26), Ж. Топаловића (збирка Д. Т., бр. 249), Т. Милојевића (збирка Д. Т., бр. 172), Т. Кацлеровића (збирка Д. Т., бр. 102а).

Његов боравак у Београду у октобру и новембру 1906. везан је за његова отсуства (прво, у вези са дипломирањем, друго — види ж. б. 7. новембар 1906).

Д. Туцовић је изишао из војске као потпоручник (наведени мемоарски спис М. Гројића, иста страница).

Да је Д. Т. дефинитивно изишао из војске негде крајем новембра 1906, видимо по томе што је на седници Главне партијске управе, одржане 29. новембра (12. децембра) 1906, одлучено да се за сарадника „Радничких новина“ узме Д. Туцовић, и то од 1 (14) децембра 1906. Уз то Д. Туцовић је 10 (23) децембра 1906 боравио у Осијеку, што је тада било у иностранству. (Упоредити погрешне тврдње: да је Т. провео у војсци „целу 1906. и један део 1907“ — Н. Поповић, нав. дело, стр. 94; податак да је изишао из војске крајем фебруара 1907 — АИРПС, збирка З. Тодоровића, бр. 422, стр. 2; да је Т. изишао из војске пред V конгрес ССДС одржан у јуну 1907 — АИРПС, збирка Т. К., бр. 421, стр. 9).

Вероватно је да Д. Т. изишао из војске крајем новембра 1906. (Види ж. б. 20., 21. и 29. новембар и 7. децембар 1906).

С. Д.

1 (14) мај 1906.

У писму Д. Лапчевића упућеном 2 (15) маја 1906. стоји да је 1 (14) маја одржана заједничка седница Главне партијске управе и Контролне комисије, која је прихватила изборни манифест „Социјалистичким бирачима“ који је Д. Туцовић написао (текст бр. 88). Текст писма гласи: „Примио сам твој изборни манифест. Синоћ је био пред заједничком седницом управе и Контролне комисије. Не само да је једногласно усвојен него се и свима необично допао“ (АИРПС, збирка Д. Т., бр. 129).

У записнику Главне партијске управе стоји да на седници од 1 (14) маја 1906. „Друг Лапчевић, уредник „Р[адничких] н[овина]“ чита проглас социјалистичким бирачима који треба

партијска управа да отштампа у „Рад. новинама“ и да је он примљен (АИРПС, бр. 65а, стр. 279).

Овај манифест био је објављен у вези са посланичким изборима заказаним за 11 (24) јун 1906.

С. Д.

27. јул (9. август) 1906.

Т. Милојевић, тадашњи секретар Главне партијске управе, консултовао је Д. Туцовића о могућности обнове агитаторске школе коју су створили Р. Драговић и Д. Туцовић. Он је упутио 27. јула (9. августа) 1906. Д. Туцовићу писмо у облику упитника, где се поставља и питање о могућности учешћа у тој школи у својству предавача и помиње да је такав упитник исто тако упућен и Д. Бурићу и Д. Поповићу (АИРПС, збирка Д. Т., бр. 172). Изгледа да сва тројица нису прихватили да буду предавачи у тој школи, или их је заобила партијска управа, пошто су предавачи ове школе, која је почела са радом 9 (22) новембра 1906, били Д. Лапчевић и Т. Кацлеровић („Радничке новине“, 30, IX и 9. XI 1906). С. Д.

Почетком (средином) октобра 1906.

„Радничке новине“ објавиле су 7 (20) октобра 1906. белешку да су Д. Туцовић и А. Павловић завршили Правни факултет (свршили школовање, „Радничке новине“, 7. X 1906). Дакле, то је било почетком (средином) октобра 1906.

Према твђењу М. Пијаде, Д. Туцовић је завршио права са одличним успехом (М. Пијаде, Предговор књизи Д. Туцовић, *Избрани списи I*, стр. XIV).

С. Д.

7 (20) октобар 1906.

Главни раднички савез поднео је Међународном синдикалном савезу Извештај за 1905. годину, датиран октобра 1906, са потписом Луке Павићевића, председника и Д. Туцовића, земаљског кореспондента (види текст и коментар бр. 89).

Тај је извештај Д. Туцовић писао у војсци и послао га, ради објављивања у Међународном синдикалном извештају за 1905, К. Легијену у Берлин 7 (20) октобра 1906 (текстови и коментари бр. 87а и 88г). Д. Лапчевић у свом писму од 2 (15) маја 1906. упућеном Д. Туцовићу, који се тада налазио у војсци, помиње да је Д. Туцовић написао тај извештај на немачком језику и тражи од њега да га преведе ради објављивања у српској социјалистичкој штампи (АИРПС, збирка Д. Т., 129).

С. Д.

3 (16) новембар 1906.

Д. Туцовић (који је на одсуству у Београду) присуствовао је заједничкој седници Главне партијске управе, Контролне комисије и Главног радничког савеза 3 (16) новембра 1906. На тој седници дато је више предлога о начину на који ће Д. Туцовић да буде ангажован по повратку из војске. Д. Лапчевић је предложио да се редакција („Радничких новина“) појача са другом Димитријем Туцовићем. М. Стојановић „предлаже друга Туцовића за платежног секретара у Партији по решењу конгреса. На тај начин ће и рад у Партији бити живљи...“ Т. Кацлеровић је предложио да се „у редакцију листа изабере друг Димитрије Туцовић“. На то је Д. Туцовић поднео свој предлог од 6 тачака (види текст бр. 90), који, између осталог, предвиђа „да се у редакцију „Радничких новина“ изаберу другови Драг. Лапчевић, Т. Кацлеровић и Д. Туцовић“ и да они „међусобним споразумом или по решењу ове седнице разделе међу собом послове тако да се један од ових посвети организовању послова у партији, Савезу и „Радничким новинама“. Његов предлог се односи и на кадровске промене у Главном радничком савезу, на штампу и издавачку делатност (види текст бр. 90). Главна партијска управа усвојила је ове Туцовићеве предлоге (види текст решења у коментару текста бр. 90) и, између осталог, одлучила „да у редакциони одбор буду другови Лапчевић, Кацлеровић и Туцовић“. Што

се тиче распореда рада у редакцији, одлучено је „да у Савезу буде референт друг Туцовић, у Партији Кацлеровић, у редакцији да распоређује грађу друг Лапчевић“.

„О изучавању социјалистичке и синдикалистичке литературе у наредној седници заједничкој да поднесе реферат редакција „Радничких новина““ (АИРПС, збирка СДС, бр. 65а, стр. 333—336).

У вези са овом одлуком је и предлог редакције „Радничких новина“ о покретању „Социјалистичке библиотеке“. (Види ж. б. 21. децембар 1906).

С. Д.

20. новембар (3. децембар) 1906.

На седници Главне партијске управе ССДС, одржаној 20. новембра (3. децембра) 1906, секретар Т. Кацлеровић саопштио је „да ће се друг Туцовић пустити из војске и да би га требало ангажовати за „Радничке новине“. Решено је „да се Туцовић ангажује за партијског секретара, који би путовао по Србији, а по могућству и да сарађује на листу“ (АИРПС, збирка СДП, 65а, стр. 330).

Објашњење зашто је питање ангажовања Д. Туцовића у радничком покрету Србије поново разматрано налазимо у тексту и коментару бр. 90а. Оно се своди на потребу да се истовремено реше два питања: Туцовићевог ангажовања у покрету и његовог материјалног обезбеђења.

С. Д.

21. новембар (4. децембар) 1906.

Триша Кацлеровић у свом писму од 21. новембра (4. децембра) 1906, упућеном Д. Туцовићу, извештавајући га о стању у покрету, између осталог, пише да се радује што ће Д. Туцовић доћи, „биће нас више“. Д. Лапчевић је изнео мишљење да он буде секретар Савеза, а да Д. Туцовић дође за уредника. С овим предлогом о Туцовићу сложио се и Т. Кацлеровић, који је то изнео пред Главну партијску управу. Међутим, Главна партијска управа се није сложила са овим предлогом и образложењем Т. Кацлеровића, јер сматра да Лапчевић треба да остане у редакцији. Она је решила „да те ангажује за партијског секретара са минимумом плате од 120 — 150 лин. Посао би био ту тај: да радиш на снажењу организација

у Београду, а затим и у унутрашњости и ту би био путник агитатор и организатор."

Једновремено, Т. Кацлеровић моли Д. Туцовића да напише нешто „за ове наше јадне „Радничке новине““ (АИРПС, збирка А. Т., бр. 102а). С. Д.

29. новембар (12. децембар) 1906.

Главна партијска управа одлучила је на седници одржаној 29. новембра (12. децембра) 1906, а на предлог секретара ССДС Т. Кацлеровића, „да се за сарадника („Радничких новина“) узме Д. Туцовић са месечном платом од 150 динара, и то од 1 (14) децембра ов. год. (1906). „Ова сарадња да буде док се не реши питање о главном уреднику“ (АИРПС, збирка СДП, бр. 65а, стр. 333).

Д. Туцовић се вратио из војске вероватно крајем новембра 1906. (Види ж. б. јануар — крај новембра 1906). С. Д.

7 (20) децембар 1906.

На заједничкој седници Главне партијске управе и Главног радничког савеза Д. Туцовић (који се не потписује на записнику) подржао је предлог А. Павићевића да се конгреси ГРС и ССДС држе у различито време „с тим да се конгреси по могућству одржавају у исто време и да на оба конгреса буде обострано представљање од нарочито за то изабраних делегата, да делегати Партије буду на Савезном конгресу и обрнуто“.

На крају је решено; „да се конгреси држе различитих дана“, да на конгресима учествују управе и контролне комисије и један делегат редакције „Радничких новина“. (Упореди партијско саопштење: О држању конгреса, „Радничке новине“, 13. XII 1906.)

На истом састанку Д. Туцовић је предложио да се повodom новог зајма за војску одрже у Београду у недељу 10 (23) децембра 1906. у 14 часова зборови по квартовима. Предлог је био усвојен.

Зборови су одржани у свих шест квартовских организација (Радништво протестује, „Радничке новине“, 9. XII 1906; Протест пролетаријата, „Радничке новине“, 13. XII 1906).

Д. Туцовић је говорио на поменутој седници и о питању реорганизације продаје „Радничких новина“ и наплате дугова насталих одатле. Затим је решено „да се управе Партије и Савеза обрате писмима свим дужницима за уплату дугова, да се препоручи свим организацијама партијским и савезним да заједно са администрацијом одреде сталне поверенике за сваку организацију, радионицу већу и поједине крајеве; да се на сваком збору и састанку препоручи читање, ширење и куповање листа; да се биланс публикује сваког месеца“ (АИРПС, збирка СДП, бр. 65а, стр. 336 — 338). С. Д.

10 (23) децембар 1906.

Културно-уметничко друштво „Абрашевић“ приредило је у недељу 10 (23) децембра 1906. у 14 и по часова свој други дневни концерт. На њему је, поред осталог, изведен први пут позоришни комад „Ох ови социјалисти“, шала у једном чину, коју је „превео А. Т.“ (Дневни концерат, „Радничке новине“, 9. XII 1906). С. Д.

10—13 (23—26) децембар 1906.

А. Т. је „по налогу Српске социјалдемократске странке“ присуствовао збору Социјалдемократске странке за Хрватску и Славонију, одржаном у Осијеку 23 — 26. децембра 1906 (по новом календару), на коме је одржао поздравни говор (види текст бр. 91).

Посебно значајан део Туцовићевог говора односи се на националне спорове. Он је сачувао своју актуелност. Туцовић каже: „За нас социјалне демократе не постоји никаква национална разлика; хрватски радник и српски радник каже један другом: ми смо једно, ми једно хоћемо бити (Гласови: Тако је! Живио!). Нека се и даље шовинисти хрватски и српски свађају и мире — ми насупрот њима рећи ћемо хрватски и српски радници социјалдемократи неће се никада свађати, већ ће бити браћа и другови (Гласови: Тако је! Истина. — Опће одобравање.) Нас на то упућује не само једнаки положај и исти непријатељи, већ такоер заједнички додир и заједничке везе, један исти језик, све нас на то упућује, да везе

између радника Хрватске и Славоније, те Србије буду што чвршће."

Ово је била прва посета званичног представника Српске социјалдемократске странке одговарајућој странци у Хрватској. Ако узмемо у обзир да су априла 1902. два изасланика Београдског радничког друштва, Н. Величковић и К. Јовановић, били у Загребу на прослави десетогодишњице излажења социјалистичког листа „Слобода“, ово би била друга званична посета представника српског социјалистичког покрета Хрватском социјалистичком покрету (види коментаре текста бр. 10 и 91).
С. Д.

21. децембар 1906 (3. јануар 1907)

На седници Главне партијске управе од 21. децембра 1906 (3. јануара 1907) Д. Туцовић, (који не потписује записник), Т. Кацлеровић и Д. Лапчевић „под предлог о оснивању Социјалистичке библиотеке уз Социјалистичку књижару. Изнесе и први списак књига које би у почетку одмах требало издати.“ Предлог је усвојен а у одбор су изабрани сами предлагачи (АИРПС, збирка СДП, бр. 65а, стр. 342).

Ова три предлагача били су чланови редакције „Радничких новина“ који су на седници Главне партијске управе од 3 (20) децембра 1906. били задужени да поднесу реферат „о изучавању социјалистичке и синдикалистичке литературе“.

Покретањем ове библиотеке пришло се планском издавању марксистичке литературе. Ова библиотека, која је издавала само класична дела социјалистичке теорије, покренута је и остварена настојањима Д. Туцовића и Д. Поповића (С. Димитријевић, *Српска социјалистичка преводна литература*, Београд, 1958, стр. 11, 129, 130). Напомињемо да у то време Д. Поповић није присуствовао седницама Главне партијске управе.

На истој седници Главна партијска упарва усвојила је предлог Д. Туцовића да се ради што бољег растурања „Радничких новина“ стави у дужност „Свим партијским организацијама у Београду, да према нарочитим књигама скупљају претплату за лист“ (АИРПС, збирка СДП, бр. 65а, стр. 344).
С. Д.

30. децембар 1906 (12. јануар 1907)

На заједничкој седници Главне партијске управе и Клуба одборника Општине београдске, одржаној 30. децембра 1906 (12. јануара 1907), на којој се расправљало о раду одборника у Општини и деловању Клуба, Д. Туцовић је говорио о држању и деловању Клуба одборника (АИРПС, збирка СДП, бр. 65а, стр. 345—346; види текст и коментар бр. 92).
М. Т.

17 (30) јануар 1907.

На седници ГПУ ССДС 17 (30) јануара 1907. разматрано је писмо секретара ГПУ Т. Кацлеровића, у коме молб да му се за време његовог боравка у затвору одреди заменик. Донесена је одлука да га у пословима ГПУ замењује Д. Туцовић а у школи („Агитаторској школи“) Д. Поповић. После ове одлуке и руковођење седницама ГПУ, све до 14 (28) фебруара 1907, преузео је Д. Туцовић. Једини изузетак представљала је недатирана седница уписана у записнику између 17 (30) јануара и 2 (15) фебруара исте године, на којој се за секретара потписао М.[илан] Ј. Стојановић.

На истој седници Д. Туцовић је „саопштио“ да је потребан одговорни уредник „Радничких новина“ пошто се на општинском већу [С. Б.: месном београдском партијском] нико није примио те дужности. Донесена је одлука да остане А. Павићевић.

На истој седници Д. Туцовић је одређен за партијског делегата на скупштини социјалистичке организације „Палиула“ у Београду.

Т. Туцовић је на истој седници, између осталог, саопштио Партијској управи да је администрација добила из Сарајева писмо брата Р. Драговића, Милана, што му је дало повода да од њега „тражи детаљније објашњење“, те је предложио да се у Сарајево пошаље један партијски делегат. Д. Лапчевић објаснио је потребу да се предлог Д. Туцовића усвоји, предложивши истовремено да се 28. јануара (10. фебруара) оде у Велики Бечкерек на „Пелагићево вече“ и 20—22. јануара (2—5. фебруар) 1907. у Трст на конгрес Словеначке социјалне демократије. После дуже дискусије, са 6 гласова против једног, усвојени су „ови предлози“. Избором је одре-

бен Д. Туцовић. За путне трошкове одобрен му је износ од 200 динара, с тим да по повратку поднесе рачун. (АИРПС, збирка СДП, бр. 65а, стр. 350—353; види текст и коментар бр. 94).

У Велики Бечкерек је, у ствари, отишао Ж. Топаловић, о чијем је путу на седници ГПУ ССДС 2 (15) фебруара исте године Д. Туцовић поднео кратак извештај (АИРПС, збирка СДП, бр. 65а, стр. 356—358). С. Б.

18 (31) јануар 1907.

Димитрије Туцовић, свршени правник, ступио је у Београду 18 (31) јануара 1907. за адвокатског приправника код адвоката Животе Бурковића (ИАБ, регистар Првостепеног суда за град Београд — рег. бр. Д-137, деловодни бр. предмета 2.272, 18. I 1907). М. Т.

Између 18 (31) јануара и краја јануара
(средине фебруара) 1907.

На молбу Милана Драговића који му се обратио за помоћ, Д. Туцовић је по одлуци Главне партијске управе донете 17 (30) јануара 1907. отишао у Сарајево као делегат ССДС да би помогао тамошњем Главном радничком савезу Босне и Херцеговине да реши нека своја питања.

Извештај о том путу поднео је седници ГПУ 2 (15) фебруара 1907.

Посету Сарајеву Туцовић је обавио пре или после свог боравка у Трсту. С. Д.

20—22. јануар (2—4. фебруар) 1907.

Д. Т. је по одлуци Главне партијске управе отишао као делегат на VI конгрес словеначке „Југославенске социјално демократичне странке“, одржан у Трсту 20—22. јануара (2—4. фебруара) 1907. На том конгресу он је 21. јануара (3. фебруара) 1907. одржао краћи поздравни говор (види текст бр. 94).

Словеначки социјалдемократски лист *„Rdeči prapor“* пише: *„Izvanredno je razveselila zbor udeležba odposlanca srbske*

socialne demokracije, sodruga Tucovića iz Belega grada. Zgodilo se je prvokrat, da je posetil naš zbor zastopnik stranke, ki nam je mila, jer se bojuje za enake cilje, kakor mi in kakor proletariat vsega sveta, a ki nam stoji še bližje. Zadolžili smo se bratski stranki, ki je prezrla daljavo pota, da nam pošlje pozdrave po svojem zaupniku, a vezi med nam je s tem učvrstila“ (*„Rdeči prapor“*, бр. 6, 8. II 1907).

На поздрав Д. Т. одговорио је „србски“ Етбин Кристан (види коментар текста 94), који је после тога одржао реферат „О социјалној демократији и југослованству“. У дискусији о том реферату Д. Т. је *„pojasnjeval stališče srbskih socialnih demokratov“* (*„Rdeči prapor“*, бр. 8, 22. II 1907). После тога је прихваћена кратка резолуција (за све то види коментар текста бр. 94, и *Zgodovinski arhiv KPJ*, том V, стр. 142 — 145).

Трећег, закључног дана конгреса, 4. фебруара 1907, Д. Т. је још једном узео реч: *„Pri slovesu se zahvaljujem slovenskim sodrugom za vabilo in za vsprejem. Prepričal sem se na Vašem zboru, da se medsebojno res premalo poznamo in da je natančno poznavanje potrebno. Ko se od Vas poslavljam in jemljem seboj lepe utiske teh dni, vabim bratsko stranko, naj nam pošlje svojega zastopnika na letošnji zbor Srbske socialnodeмократиčne stranke* (Бурне овације).“ Е. Кристан се захвално Туцовићу *„ki nas je obiskal kljub neugodnim razmerom“* (*„Rdeči prapor“*, бр. 9, 1. III 1907).

По повратку из иностранства, Д. Туцовић је поднео извештај о свом путу у Трст и Сарајево на седници Главне партијске управе одржане 2 (15) фебруара 1907. С. Д.

28. јануар (10. фебруар) 1907.

Социјалистичка организација „Палилула“ одржала је 28. јануара (10. фебруара) 1907, у кафани код „Соколовића“ у Београду, своју прву годишњу скупштину („Радничке новине“, 20, 27. I, 3. II 1907). Било је предвиђено да овој скупштини Д. Туцовић присуствује као партијски делегат. Да ли је присуствовао скупштини, није нам познато, јер не знамо тачан датум његовог повратка из иностранства. С. Б.

2 (15) фебруар 1907.

На седници Главне партијске управе одржане 2 (15) фебруара 1907. Д. Туцовић (који потписује тај записник „за секретара“) поднео је „опширнији извештај са свога пута у Трст и Сарајево“. ГПУ је примила овај извештај и решила „према реферату“ да „отвори другу Драговићу (Милану из Сарајева) кредит до 200 динара“ (АИРПС, збирка СДП, бр. 65а, стр. 357).

На тој седници Туцовић је, између осталог, саопштио „да је дао у штампу Маркову расправу *Најамни рад и капитал*, коју је он сам био превео“. Тада је ГПУ решила да се она штампа у 5.000 примерака.

Уз то Д. Туцовић „тражи да се редакција ослободи од беспослених другова за време рада и од 8 — 12 и 1 — 6 часова и да се то објави преко листа“. Овај предлог је сам подносилац повукао, али га је прихватио М. Стојановић. Предлог је примљен. „Друг Павићевић је гласао против и протествовао против тога“ (АИРПС, збирка СДП, бр. 65а, стр. 357). С. Д.

5 (18) фебруар 1907.

На седници Главне партијске управе одржане 5 (18) фебруара 1907. Д. Туцовић (који потписује тај записник „за секретара“) „понова износи питање о одговорном уреднику „Р. (радничких) Нов.(ина)“, јер је опасно за материјално стање покрета да се Лука (Павићевић) излаже новим казнама“. ГПУ је одлучила да се „прими понуда друга Светозара Борђевића да буде уредник одговорни и да му се у исто време захвалује“.

Уз то је Д. Т. предложио „да се преко „Р. новина“ потражи од организација списак правних чланова, као и списак отпалих по правилима“, што је усвојено (АИРПС, збирка СДП, бр. 65а, стр. 359). С. Д.

14 (27) фебруар 1907.

На седници ГПУ ССДС 14 (27) фебруара 1907. Д. Туцовић и Н. Величковић одређени су да обезбеде нове просторије за редакцију „Радничких новина“, пошто је власник стана у чи-

јим су се просторијама налазиле, од 1 (14) маја исте године отказао даље коришћење (АИРПС, збирка СДП, бр. 65а, стр. 360—362). У „Радничким новинама“ од 1 (14) маја 1907. објављено је саопштење да се ГРС, редакција „Радничких новина“ и ГПУ 1 (14) маја исте године пресељавају у Косовску улицу бр. 43 („Радничке новине“, 1. V 1907).

Напомињемо да је ово била последња седница ГПУ на којој је Д. Туцовић замењивао секретара Т. Кацлеровића.

С. Д.

28. фебруар (13. март) 1907.

Према подацима Т. Кацлеровића, на збору свију штрајкача учесника чукаричког штрајка 28. фебруара (13. марта) 1907. говорили су Д. Лапчевић и Д. Туцовић (АИРПС, збирка Т. К., бр. 227, стр. 25).

М. Гројић исто тако каже да је Д. Туцовић говорио штрајкачима о обустави штрајка, пошто је влада запретила да ће га оружаном силом ликвидирати (АИРПС, збирка М. М. Г. бр. 1, стр. 42).

С. Д.

1 (14) март 1907.

У сукобу учесника чукаричког штрајка и полиције 1 (14) марта 1907. интервенисали су Д. Лапчевић, Д. Туцовић и А. Павићевић (Д. Лапчевић, *Зрица из штрајкова*, Загреб, 1907, стр. 9).

С. Д.

7 (20) март 1907.

На заједничкој седници Главне партијске управе и управе Главног радничког савеза, одржаној 7 (20) марта 1907, секретар ССДС Т. Кацлеровић предложио је да се, поводом догађаја на Чукарици (где је штрајк радника Фабрике шећера био завршен оружаном интервенцијом полиције — тј. угушен у крви) одржи раднички протестни збор. Одлучено је да се збор одржи 11 (24) марта 1907. За референта је одређен Д. Туцовић, а за председавајућег збора А. Павићевић (АИРПС, збирка СДП, бр. 65а, стр. 365).

С. Д.

11 (24) март 1907.

Поводом догађаја на Чукарици, где је штрајк радника Фабрике шећера био угушен и завршио се организованим крвопролићем 1 (14) марта 1907, Главна партијска управа ССДП, на својој седници од 7 (20) марта 1907, одлучила је да се 11 (24) марта 1907. одржи протестни раднички збор и за референта одредила Д. Туцовића.

Главни раднички савез сазвао је велики раднички збор за недељу 11 (24) марта 1907, у сали „Коларац“, на коме ће Д. Туцовић говорити „О штрајку и радничкој погибији на Чукарици“ (Велики раднички збор, „Радничке новине“, 10. III 1907).

На збор је дошло мноштво радника. „Пространа сала Коларчева била је препуна, тако да се маса света морала вратити.“ Говор Туцовића трајао је непун два сата („Радничке новине“, 15. III 1907).

Опширан извод из говора Туцовића објављен је у „Радничким новинама“ (текст бр. 95).

Влада Мирић у својим мемоарским белешкама каже: „То је био необично оштар говор, какав ја од њега ни пре ни после нисам имао прилике да чујем. Сећам се само да је био узбуђен, како му је био затегнут сваки мишић на лицу“ (В. Мирић, О штрајку радника Фабрике шећера у Београду 1907, ИАБ, сећање 1362/МГ — XXIV-251, стр. 15, 16). С. Д.

15 (28) март 1907.

На седници ГПУ ССДП одржаној 15 (28) марта 1907. у Београду усвојен је предлог секретара Т. Кацлеровића да се 25. марта (7. априла) одрже по рејонским организацијама зборови о државном буџету. За референте су одређени: Д. Лапчевић, Д. Туцовић, Т. Кацлеровић, М. Стојановић и Л. Павићевић (АИРПС, збирка СДП, бр. 65а, стр. 369). С. Б.

23. март (5. април) 1907.

На седници ГПУ 23. марта (5. априла) 1907, на предлог секретара Т. Кацлеровића одређен је привремени дневни ред за V конгрес ССДС. Као девета тачка предвиђено је питање

„О штампи“, а за референта одређен Д. Туцовић (АИРПС, збирка СДП, стр. 65а, стр. 373, 374). Када је овај дневни ред објављен у „Радничким новинама“ 27. марта 1907, реферат Д. Туцовића „О штампи“ појавио се као десета тачка („Радничке новине“, 27. III 1907; 28. IV 1907; 1. V 1907; 5. 7, 9, 10. VI 1907).

Шта је било на самом конгресу, налазимо у животописној белешци од 12 (25) јуна 1907.

С. Д.

25. март (7. април) 1907.

СДС одржала је 25. марта (7. априла) 1907. у Београду пет рејонских зборових на којима су „О државном буџету и владиној политици“ реферисали Д. Лапчевић, Д. Туцовић, Т. Кацлеровић, Л. Павићевић и М. Стојановић. Добро посећени зборови одржани су у локалним партијских организација — за „Палилулу“ у кафани „Соколовић“, за „Врачар“ у кафани „Слога“, за „Дунав“ у кафани „Два бела коња“, за „Саву“ у кафани „Златна лаба“, за „Три кључа“ и „Чукарицу“ у кафани „Љубић“ („Радничке новине“, 22. и 29. III 1905). С. Б.

27. март (10. април) 1907.

Управа ГРС објавила је у „Радничким новинама“ обавештење да ће се IV конгрес ГРС одржати о Ускрсу 22. априла (5. маја) 1907. у Београду. Истовремено је објављен и привремени дневни ред Конгреса, у коме је као 8. тачка предвиђен реферат Д. Туцовића „Штрајкови и тарифе“ („Радничке новине“, 27. III 1907. Види текстове и коментаре бр. 99, 100 и 102).

С. Б.

28. март (11. април) 1907.

На седници ГПУ ССДС 28. марта (10. априла) 1907. одбијен је захтев молерског радника С. Церковића да Л. Павићевић и Д. Туцовић „испитају његов случај“ поводом штрајка лакирских радника у фабрици „Гођевац“. Пошто је истовремено организација „Три кључа“ тражила од ГПУ да одреди председника суда части о истом питању, за председника је одређен Н. Величковић (АИРПС, збирка СДП, бр. 65а, стр. 375—377).

С. Б.

29. март (11. април) 1907.

Пошто је у листу „Одјек“ речено да „у Радничким новинама“ пише против самосталаца неки Пашићев човек, који је за то плаћен“, Д. Туцовић, Т. Кацеровић и Д. Лапчевић упутили су „Одјеку“ у име редакције „Радничких новина“ 24. марта (11. априла) 1907. „једно јавно питање“ — да одговори ко је тај Пашићев човек (Чланак *Откомандован човек*, „Одјек“, бр. 75 — „Рад. новине“, 29. III 1907; Једно јавно питање, „Радничке новине“, 29. III 1907; АИРПС, збирка Т. К., бр. 227, стр. 30). Види текст и коментар бр. 96.

М. Т.

9 (22) април 1907.

На седници ГПУ ССАС одржаној 9 (22) априла 1907. у Београду донесена је одлука да говорници на „Мајској демонстрацији“, 18. априла (1. маја), на збору у Кошутњаку и при повратку у Београду буду Д. Лапчевић, Д. Туцовић и Л. Павићевић. Говорницима је остављено да се између себе договоре о подели тема (АИРПС, збирка СДП, бр. 65а, стр. 378—381).

С. Б.

18. април (1. мај) 1907.

На прослави Првога маја у Београду, 18. априла (1. маја) 1907, предвече, када се поворка радника на повратку са излета у Кошутњаку зауставила пред редакцијом „Радничких новина“, окупљеним радницима говорио је Д. Туцовић („Радничке новине“, 21. IV 1907).

Према писању „Радничке борбе“, Д. Туцовић је том приликом оштро напао анархисте због потцењивања парламентарне борбе („Радничка борба“, 22. IV 1907).

С. Б.

22—24. април (5—7. мај) 1907.

Д. Т. је учествовао на IV конгресу Главног радничког савеза одржаном 22 — 24. априла (5 — 7. маја) 1907. у Београду. На њему је поднео реферат „Штрајкови и тарифе“ (текст бр. 100). У вези са њим прихваћен је његов предлог резолуције (текст бр. 99).

Детаљи са овог конгреса недостају, пошто његов записник није био објављен у „Радничким новинама“ и није сачуван.

(За остало види коментаре бр. 99 и 100.)

С. Д.

3 (16) мај 1907.

На заједничкој седници Главне партијске управе, Контролне комисије и Главног радничког савеза, одржаној 3 (16) маја 1907, која је сазвана „на захтев одбора за „Радничке новине“, који износи потребу да се поразмислимо о стању „Радничких новина“ и у Београду и у унутрашњости“, после говора Д. Лапчевића, председника одбора за растурање „Радничких новина“, узео је реч Д. Туцовић (који није потписао овај записник), који „скреће пажњу на опадање „Радничких“ Н(о-вина)“ у редовима радничким; док лист расте међу буржоазијом, докле он опада у радничким редовима. Дужност је Партије и Савеза да о овоме размисли и нађе начина за распрострањавање листа.“

На крају дискусије Д. Т. је подржао предлог Л. Павићевића да се „сазове нарочита седница Партије и Савеза на којој ће се опширније о овом говорити и израдити план за растурање листа“. Предлог је усвојен, а таква заједничка седница ГПУ, Контролне комисије, Главног радничког савеза и редакције и администрације листа заказана је за 7 (20) мај у 7½ часова увече.

С. Д.

7 (20) мај 1907.

На заједничкој седници Главне партијске управе, Контролне комисије, Главног радничког савеза и редакције „Радничких новина“, Д. Туцовић (који потписује тај записник без икаквих атрибута) учествује у дискусији „О стању и положају „Радничких новина“ у покрету; шта да се ради на њиховом јачању и проширењу“. У резултату те широке дискусије (осам ученика) прихваћена је опширнија одлука (АИРПС, збирка СДП, бр. 65а, стр. 394 — 395).

С. Д.

9 (22) мај 1907.

У Београду, у кафани „Два бела коња“, организација ССДС „Дунав“ заказала је за 9 (22) мај 1907. предавање „За што радник мора бити социјалдемократ“. Референт Д. Туцовић („Радн. новине“, 8. V 1907; исти оглас погрешно општаман и у „Рад. новинама“, 10. V 1907). М. Т.

11 (24) мај 1907.

У Београду, организација ССДС „Палилула“ заказала ванредну седницу за 11 (24) мај 1907. у своме стану, Соколовићева кафана. Поред осталих, позвала и Д. Туцовића да присуствује („Рад. новине“, 12. V 1907). М. Т.

20. мај (2. јун) 1907.

У Београду, организације ССДС „Сава“ заказало је за 20. мај (2. јун) 1907, у локалу „Златна лаба“, предавање „Улога социјалне демократије“ — референт Д. Туцовић („Рад. новине“, 19. V 1907). М. Т.

10 (23) јун 1907.

„Радничке новине“ објавиле су 10 (23) јуна 1907. Предлог резолуције о штампи поднет V конгресу Српске социјалдемократске странке, који је одржан 10 — 12 (23 — 25) јуна 1907. у Београду, референт Д. Туцовић („Радничке новине“, 10. VI 1907). С. Д.

12 (25) јун 1907.

На V конгресу ССДС, одржаном 10, 11. и 12 (23, 24. и 25) јуна 1907. у Београду у „Булевару“, трећег дана, 12 (25) јуна 1907, Д. Туцовић је поднео, као 10. тачку дневног реда, опширан и исцрпан реферат „О штампи“. После дискусије Туцовић је прихватио измену друге тачке предложене резолуције (текст бр. 101). Са овом изменом резолуција је једногласно усвојена (коментар бр. 101).

Д. Туцовић је учествовао и у дискусији по реферату Т. Кацлеровића о општем праву гласа, те је истакао велики значај увођења општег права гласа, указујући на то „како су буржоаске партије изневериле опште право гласа и постале му непријатељи“; такође је говорио „у прилог јаче агитације за то право, које пролетаријат треба да извојује“ („Рад. новине“, 10. VI 1907; 7. VII 1907).

Т. Кацлеровић тврди да је, пре конгреса, Д. Туцовић, поред Д. Лапчевића и Т. Кацлеровића, изабран у редакцију „Радничких новина“ и у редакцији остаје до 5 (18) септембра 1907, када даје оставку, јер је одлучио да иде у иностранство.

Т. Кацлеровић исто тако казује у својим мемоарима да је, пре конгреса, предложио Д. Туцовића за секретара ССДС, али се Туцовић није прихватио те дужности, јер је решио да иде у иностранство ради усавршавања у социјалистичком раду (АИРПС, збирка Т. К., мемоари, бр. 276, стр. 7; бр. 421, стр. 9, 10; бр. 227, стр. 38). М. Т.

18. јун (1. јул) 1907.

На седници ГПУ од 18. јуна (1. јула) 1907, Д. Лапчевић (председник) предложио је „да се друг Димитрије Туцовић одреди да изради броштуру о радничком осигурању и моли да се Туцовићу да отсуство као сараднику 'Радничких новина'; и да о трошку књижаре општама ову броштуру. Са 9 и против 2 (Крста Јовановић и Јевђа Николић), овај је предлог усвојен“ (АИРПС, збирка СДП, бр. 65а, стр. 403—404). Види текст бр. 103.

ГПУ је обавештена 23. јула (5. августа) 1907. да је ова Туцовићева књига дата у штампу код А. Станојевића (АИРПС, збирка СДП, бр. 65а, стр. 419). Ж. Ј.

29. јун (12. јул) 1907.

У свом писму од 29. јуна (12. јула) 1907. из Београда, Душану Поповићу у Ужице, Д. Туцовић каже да ће се целог месеца јула задржати у Београду, и поред тога што је мислио

да дође у Ужице, и да ће то одложити његов одлазак у Немачку за десетину дана. Затим, да је добио одсуство у редакцији „Радничких новина“, и да је готов са брошуром „Обавезном осигурању радника“, коју је добио у задатак да уради, као и неколико брошура (види коментар текста бр. 103.)

Потом га моли да он и Бурић похитају са прегледом брошуре Парвуса „Божји војник“.

Затим га обавештава да ће му Партија сигурно дати да уреди календар (види коментар текста бр. 103), и да за то неће моћи да дође у Ужице до краја јула (види текст: коментар текста бр. 103).

Ж. Ј.

2 (15) јул 1907.

На седници ГПУ ССДС од 2 (15) јула 1907. усвојена је оставка Д. Туцовића на редакторство „Радничких новина“ „због пута у Немачку“, и том приликом је изражено задовољство на дотадашњем уређивању „Радничких новина“ (АИРПС, збирка СДП, бр. 65а, стр. 410).

На истој седници је одлучено да се „изда“ „партијски календар“ и да се његово уређивање повери Д. Туцовићу док не отпутује у Немачку (Исто, стр. 410).

Ж. Ј.

9 (22) јул 1907.

На заједничкој седници ГПУ и ГРС, одржаној 9 (22) јула 1907, одлучено је да се Д. Туцовићу прекине одсуство дато на претходној седници и да, након болестан, од 15 (28) јула 1907. поново уређује „Радничке новине“ до 1 (14) августа, пошто је њихов уредник Д. Лапчевић отишао на пут (види текст бр. 105). (АИРПС, збирка СДП, бр. 65а, записник ГПУ, стр. 410.)

Ж. Ј.

10 (23) јул 1907.

У свом писму од 10 (23) јула 1907. Т. Милојевић извештава Д. Поповића да је на заједничкој седници ГПУ и ГРС од 9 (22) јула 1907, на којој је бирана стална редакција „Радничких новина“, одлучено да се прекине одсуство Д. Туцо-

вићу које је добио ради писања брошуре о радничком осигурању (види коментар текста бр. 103) и да поново преузме уређивање „Радничких новина“ до 1 (14) августа 1907, а да му сарадници буду С. Ковачевић и И. Милић (предлог А. Павићевића). Против овог предлога гласао је само Т. Милојевић, уз образложење да питање избора сталне редакције „Радничких новина“ треба коначно решити. Поводом тога Т. Милојевић пише Д. Поповићу: „Туча ће ово прво разумети се примити а сараднике ће одбити пошто би му више сметали него користили... Димитрије ће моћи уређивати новине до 15 августа“, јер ће се дотле вратити А. Павловић, Т. Кацеровић, Н. Кошанин и Ж. Бурковић, тако да ће се тек тада решавати о новој редакцији „Радничких новина“. Даље извештава Д. Поповић и Т. Кацеровић буду стални и плаћени редактори а остали другови да буду у широј редакцији (Т. Милојевић, Н. Кошанин, А. Павловић, Д. Лапчевић и Ж. Бурковић). (А СРС, ЗДП — 3; збирка СДП, бр. 65а, стр. 416—417.) М. Т.

18 (31) јул 1907.

Д. Туцовић обавештава из Београда Д. Поповића у Ужице, у свом писму од 18 (31) јула 1907, да је добио његов чланак за календар (види текст и коментар бр. 105) и да ће му бити добар коректор.

Обавештава га да ће „на сваки начин доћи у Ужице“, да се мало одмори од рада и од средине, која просто гуши. Сам уређује „Радничке новине“ након лежњи болестан у кревету, јер је партијска управа одлучила да му прекине одсуство. Због претераног рада, најпре на брошури, затим на листу, болест му се погоршава и отеже у бесконачност.

О питању Душанове комбинације за редакцију „Радничких новина“ обавештава га да је о томе разговарао са Т. Милојевићем (види текст и коментар текста бр. 105).

Ж. Ј.

26. јул (8. август) 1907.

Организација ССДС „Чукарица“ заказала је за 26. јул (8. август) 1907. предавање о радничком законодавству које ће се одржати у општинској кафани — референт Д. Туцовић („Рад. новине“, 26. VII 1907).

М. Т.

30. јул (12. август) 1907.

Савез кожарско-прерађивачких радника заказао је за 30. јула (12. август) 1907. конференцију у кафани „Царица Миланца“, на којој ће говорити Д. Туцовић: „Зашто смо у организацији?“ („Рад. новине“, 28. VII 1907).

М. Т.

31. јул (13. август) 1907.

Тридесет првог јула (13 августа) 1907. изишло је у „Радничким новинама“ обавештење да је „готова“ и „продаје се“ књижица Д. Туцовића, *Законско осигурање радника у болестима, инвалидству и старости, несретним случајевима*, Београд, издање Социјалистичке књижаре, 1907, стр. 59. (Текст бр. 107).

То је била прва посебна књижица Д. Туцовића, која је изишла из штампе. Израђена је по задужењу Главне партијске управе. Продавала се по цени од 0,30 динара („Радничке новине“, 16. VIII 1907).

С. Д.

*

Савез берберских радника обавестио је да ће 31. јула (13. августа) 1907. бити одржано предавање у кафани „Паун“ — „Радничко законодавство“ — референт Д. Туцовић („Рад. новине“, 31. VII 1907).

М. Т.

4 (17) август 1907.

Д. Туцовић је јавио Д. Поповићу 4 (17) августа 1907. да намерава да „посигурно“ дође у Ужице између 15. и 20. августа 1907, приватним послом. Нисмо могли утврдити да ли је долазио (в. текст бр. 180). (АИРПС, збирка Д. П., бр. 5.)

Ж. Ј.

5 (18) август 1907.

Дрводељски радници позвани су да дођу на велики раднички збор, који ће се одржати 5 (18) августа 1907, у кафани „Таково“, у 9 часова пре подне, на коме ће говорити Д. Туцовић „О закону о радњама“ („Рад. новине“, 4. VIII 1907).

*

На збору одржаном 5 (18) августа 1907. у 3 часа после подне, на Батаал-цамији, на коме је говорено против Закона о радњама, изабран је за председавајућег Д. Туцовић. Присутствовало је три хиљаде радника. Збор је организовао Главни раднички савез као одговор занатлијском збору који је одржан истог дана пре подне у „Булевару“ („Рад. новине“, 4. VIII 1907; 9. VIII 1907).

М. Т.

21. август (5. септембар) 1907.

Организација ССДП „Врачар“ поново заказује, у своме стану, кафана „Слога“, Макензијева улица, за 21. август (3. септембар) 1907. предавање о закону о осигурању радника, које ће одржати Д. Туцовић. Ово предавање није одржано 16 (29) августа 1907. „због немарности другова“ („Рад. новине“, 14. VIII 1907; 21. VIII 1907).

М. Т.

23. август (7. септембар) 1907.

Савез молерско-фарбарско-лакирерских и тапацирерских радника заказује за 23. август (5. септембар) 1907. конференцију на којој ће говорити Д. Туцовић: „Какво законодавство треба радницима?“ („Рад. новине“, 23. VIII 1907).

М. Т.

26. август (7. септембар) 1907.

Организација ССДС „Сава“ заказала је за 26. август (8. септембар) 1907. збор који је имао да се одржи у кафани „Златна лаба“ — референт Д. Туцовић: О закону о осигурању радника („Рад. новине“, 25. VIII 1907).

М. Т.

Крај августа (почетак септембра) 1907.

У вези са предстојећим одласком у Немачку Д. Туцовић је дао оставку на чланство у редакцији „Радничких новина“. Т. Кацлеровић погрешно датира ту оставку 5 (18) септембра

1907 (АИРПС, збирка Т. К., бр. 421, стр. 10), мада се из текста бр. 108а види да је то учињено пре 3 (16) септембра, највероватније крајем августа (почетком септембра) пре избора нових редактора.

Та је вест објављена у листу четири дана касније.

Из животописних белешки произлази да је Д. Т. уређивао „Радничке новине“ од 15 (28) јула (ж. б. 9. јул 1907) до краја августа (почетка септембра) 1907.

Њега су заменили: Т. Милојевић и Д. Поповић [Заједничка седница Главне партијске управе и Главног радничког савеза, одржана 27. августа (9. септембра) 1907, изабрала их је за редакторе „Радничких новина“ — АИРПС, збирка СДП, бр. 65а, стр. 436 — 438 — а вест је објављена: „Радничке новине“, 11. IX 1907].

С. Д.

9 (22) септембар 1907.

Димитрије Туцовић иступио је из редакције „Радничких новина“ због тога што ускоро одлази у Немачку. Главна партијска управа ССДП одала је признање Д. Туцовићу на дотадашњем уређивању „Радничких новина“ и подвукла да рачуна и на његову даљу сарадњу („Рад. новине“, 9. IX 1907).

М. Т.

26. септембар (9. октобар) 1907.

На заједничкој седници ГРС и ГПУ, одржаној 26. септембра (9. октобра) 1907, Д. Туцовић је поднео реферат „О закону о радњама“ и узео учешћа у дискусији која се повела поводом реферата (види текст бр. 115 и коментар текста бр. 114). (АИРПС, збирка СДС, 65а, записник ГПУ, стр. 462—463.)

Ж. Ј.

*Крај септембра или почетак октобра
(средина октобра) 1907.*

Пошто је Д. Туцовић присуствовао седници ГПУ одржаној 26. септембра (9. октобра) 1907, а већ се 3 (16) октобра јавио из Берлина (текст бр. 115а), јасно је да је отишао у

Немачку крајем септембра или почетком октобра (средином октобра) 1907.

За овај одлазак Д. Т. се дуго припремао [види Туцовићеве текстове бр. 88б и 89а и писмо Д. Бурџа од 11 (24) новембра 1906 — АИРПС, фонд СДП, бр. 27; ж. б. 12. јун, 2. јул, почетак септембра и 9. септембра 1908].

За повратак из Немачке види животописну белешку од почетка априла 1908.

С. Д.